

Kazališni projekt: "Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu" segment video produkcije (Prilog)

Matica, Ema

Supplement / Prilog

Publication year / Godina izdavanja: **2019**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:548595>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Diplomski rad br. 2/MEDD/2019

Kazališni projekt

“Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu”

segment video projekcija

Ema Matica, 0575/336D.

Koprivnica, rujan 2019.

Sveučilište Sjever

Odjel za Medijski dizajn

Diplomski rad br. 2/MEDD/2019

Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu Segment video projekcija

Student

Ema Matica, 0575/336D.

Mentor

Iva Matija Bitanga, doc.

Koprivnica, rujan 2019.

Prijava diplomskog rada

Definiranje teme diplomskog rada i povjerenstva

ODJEL Odjel za umjetničke studije

STUDIJ diplomski sveučilišni studij Medijski dizajn

PRISTUPNIK Ema Matica

MATIČNI BROJ 0575/336D

DATUM 13.07.2019.

KOLEGIJ Medijska scenografija

NASLOV RADA Kazališni projekt "Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu" segment video projekcije

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU Theatre project "Zlata Bartl: The woman who discovered Vegeta"

MENTOR Iva-Matija Bitanga

ZVANJE doc. art.

ČLANOVI POVJERENSTVA

1. doc. art. Igor Kuduz, predsjednik
2. doc. art. Dubravko Kuhta, član
3. doc. art. Iva-Matija Bitanga, mentor
4. doc.dr.sc. Lidija Duić, zamjenski član
5. _____

Zadatak diplomskog rada

BROJ 2/MEDD/2019

OPIS

Zlata Bartl je važna znanstvenica zanemarena i neprepoznata od svoje lokalne zajednice. Diplomski rad "Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu" kreće od dramskog teksta, scenografske razrade za istoimenu predstavu, te autorske animirane podloge koje prate predstavu u obliku integriranih video projekcija. Cilj rada je kazališni projekt osmišljen kao spoj kazališta i animacije namijenjen djeci dok projekcije prate narativ i mizanscen s ciljem naglašavanja najbitnijih životnih trenutaka te gradi kazališne vizure i stvara dramaturški okvir priče. Ovaj kazališni projekt prezentira se u obliku animirane makete strategijom stop animacije sa originalno izrađenim lutkama, scenografijom i rekvizitima.

U radu je potrebno:

- osmisliti konceptualno i napisati sinopsis i dramski tekst,
- digitalno i fizički izraditi vizualne modele za stop animaciju,
- koristiti sfx, specijalne efekte u animiranom filmu za kazališnu izvedbu,
- snimiti, montirati sliku i zvuk za vizualnu prezentaciju projekta kazališne predstave u formi animiranog filma u tehnici stop animacije, oblikovati i aplicirati telope, te najavni i odjavni podnaslov
- u pismenom dijelu rada predstaviti tehniku, povijest stop animacije i svoj umjetnički postupak pri,
- analizirati utjecaj brenda na prepoznatljivost Koprivnice i potencijal za daljnji razvoj.

ZADATAK URUČEN

13/8/2019

POTPIS MENTORA

Predgovor

Kreativnost i genijalnost kolegice Lee Kukmanović u njezinom dramskom tekstu nemoguće je ne prepoznati, a suradnju na realizaciji tako posebnog projekta besmisleno je odbiti. „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“ na uistinu poseban način govori o stvaralaštvu jedne velike vizionarke svojega vremena. Njezina uloga u stvaranju podravskog kraja kakav je danas i više je nego značajna te zaslužuje biti istaknuta.

Ovaj diplomski rad prvenstveno je izazov. Izazov spajanja dvaju medija koja se čine toliko udaljena, a zapravo ne mogu biti bliža. Animacija i kazalište su od samog početka povezani, no kroz razvoj su se udaljavali i nazad vraćali jedno drugome. Upravo trenutak spajanja kazališta i animacije u obliku projekcija temelj je ovog projekta.

Sažetak

Ovaj rad opisuje istraživanje odnosa animacije i kazališta te izradu projekcija i rasvjete za dramski tekst kolegice Lee Kukmanović, „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“.

Proces izrade projekta započinje s predloškom animacija u obliku knjige snimanja, a zatim odabirom likovnog stila i izradom vizuala. Slijedi animiranje i zadnji korak: prilagođavanje rasvjete projekcijama i mizansceni te izrada predloška predstave u obliku kratkog *stop motion* animiranog filma.

Ključne riječi: projekcija, kazalište, animacija, knjiga snimanja, rasvjeta, stop-motion animacija

Summary

This paper describes the research of the relationship between animation and theatre as well as the production of theatre projections and lighting for dramatic text 'Zlata Bartl: The woman who discovered Vegeta' by Lea Kukmanović.

The process of the project production begins with animation previews in a form of a storyboard, after which follows choosing the art style and the making of visuals. Followed by animating and then the last step is the adjustment of lighting to the projections and the *mise-en-scèn*, and making of the template for the play in a form of a short stop-motion animated film.

Key words: projection, theatre, animation, storyboard, lighting, stop-motion animated film

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Animacija i kazalište.....	6
2.1. Kazalište sijene.....	6
2.2. Prve projekcije.....	7
2.3. Animacija u projekcijama	7
2.4. Današnje projekcije.....	9
3. Filmska i kazališna animacija	10
4. Kazališni projekt "Zlata Bartl: Žena koja je otkrila vegetu".....	12
4.1. Zlata Bartl.....	12
4.2. Dramski tekst.....	13
4.3. Predprodukcija za predstavu.....	33
4.3.1 Knjiga snimanja	33
4.3.2. Likovno rješenje.....	43
4.4. Animiranje.....	47
4.5. Rasvijeta.....	51
4.5.1. Koncept rasvijete.....	55
5. Realizacija projekta.....	58
6. Zaključak.....	63
7. Literatura.....	64
8. Prilozi.....	66

1. Uvod

Diplomski rad nastao je na temelju dramskog teksta Lee Kukmanović, „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“. Projekt je nastao kao suradnja i spajanje kazališnog i animacijskog svijeta. S obzirom na to da se radi o dječjoj predstavi, kada su u pitanju projekcije automatski se nametnula animacija kao najupečatljivije vizualno rješenje.

Kako bi uopće došli do izrade projekcija i njihove uloge, trebalo je prvotno proučiti povezanost kazališta i animacije, koja seže daleko u prošlost do samog temelja pripovijedanja. Ljudi oduvijek imaju potrebu pričati priče i to je ujedno način na koji se prenosi znanje, mudrost, tradicija. Već iz doba pračovjeka igra svjetla i sjene koristi se kao vrsta pričanja priča, a u istočnim zemljama kroz vrijeme pretvara se u kazalište sjena. Upravo je to prva dodirna točka od mnogih, gdje kazalište i animacija počinju svoju priču. Kroz povijest i razne izume, do današnjih tehnologija, ove dvije umjetnosti su se razilazile i spajale, a danas jedna drugu nadopunjuju i obogaćuju.

Također, trebalo je razlučiti filmsku animaciju i animaciju koja se koristi kao kazališni element te ustanoviti koja je njezina uloga, kao i istražiti kako postići balans između svih kazališnih elemenata i uklopiti ih i stopiti u jedinstvenu priču. Upravo taj teorijski dio istraživanja bio je ključan za samo stvaranje koncepta projekcije i rasvjete.

Drugi dio diplomskog rada posvećen je cijelom procesu izrade i rada na projektu. Prvo pitanje koje se odmah nameće jest: tko je Zlata Bartl i kako približiti ljudima njenu skromnu, inspirativnu osobnost, koju smo u njoj prepoznale kolegica Lea Kukmanović i ja. Odgovor je kratka biografija i citati same Zlate Bartl, koji govore sami za sebe, ali i dramski tekst kolegice Lee Kukmanović. Tako istodobno ulazimo u njezin život i samu srž ovoga projekta, a sve ostalo je oživljavanje njezine priče na vizualnoj razini.

Tehnički dio projekta sastoji se prvenstveno od predprodukcije gdje se definiraju projekcije, njihove uloge u predstavi iz scene u scenu te vizuali. Svaki segment orijentiran je prema stvaranju jedinstvene priče koja će skupiti sve elemente kazališta u balansiranu inscenaciju. Kako bi projekcije bile u skladu sa ostatkom predstave, bitno je uzeti u obzir scenografiju, kostimografiju i vrijeme u kojem se predstava odvija. Jedan od ključnih elemenata bio je narator, koji uvelike diktira vremenski okvir projekcija, što je bitno za animiranje. To se može iščitati iz knjige snimanja, koja je prilagođena za izradu kazališnih projekcija, specifično za predstavu „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“. Nakon definiranja predprodukcije slijedi animiranje elemenata u programu *Adobe After Effects* te njihova priprema za ubacivanje u *stop motion* animaciju.

Rasvjeta je zadnji konceptualni dio i definirana je u obliku teksta koji prati svih deset činova predstave.

Krajni cilj projekta je njegova realizacija. Snimanje *stop motion* animacije, koje uključuje kompletnu scenografiju i kostimografiju kolegice Lee Kukmanović te u montaži dodavanje projekcija.

2. Animacija i kazalište

Animacija i kazalište danas nam se možda i čine kao dva različita svijeta: jedan na kazališnim daskama, a drugi na kino platnima, no ako pogledamo u njihovu prošlost vidjet ćemo da obje vrste umjetnosti imaju zajedničku točku iz koje se razvijaju, a to je kazalište sjena.

2.1. Kazalište sjena

Prvi puta kazalište sjena pojavilo se u Aziji. Postoji mnogo teorija kako se razvilo i iz kojeg dijela Azije točno potječe. Jedna od najzastupljenijih teorija jest da kazalište sjena potječe od noćnih pripovijedanja priča srednjoazijskih plemena gdje su se sjene koristile za stvaranje atmosfere. Kako se ta vrsta pripovijedanja širila, tako je i njezina razrađenost i kompleksnost rasla i uskoro je gotovo svaka kultura u Aziji imala svoju verziju kazališta sjena. Jedna od najsofisticiranijih verzija kazališta sjena razvila se u Kini, gdje su tokom vladavine dinastije Ming samo u Pekingu imali preko četrdeset skupina koje su izvodile lutkarske predstave sjena. Upravo su predstave koristile za pričanje priča koje su obilježavale sve blagdane i proslave. Osim zabavne, imale su i religijsku funkciju te su na taj način postale neizostavan dio te velike civilizacije^[1].

Samo kazalište sjena izvodi se na način da između platna i izvora svjetla pokrećemo lutke koje su u početku bile izrezane od papira, a kasnije su se izrađivale od tanke obojene kože i pergamenta. Vješti lutkari mogli su učiniti da izgleda kao da lutke hodaju, bore se, smiju i plešu, a razni efekti postižu se sa pomicanjem svjetla u pozadini. Upravo zbog korištenja svjetlosnih efekata i oživljavanja ili animiranja lutaka možemo povući paralelu sa animacijom, jer i današnja animacija nije ništa više nego pomicanje likova na platnu. Glavna razlika je što je ljude zamijenila tehnologija u smislu da su danas gotovo sve animacije izvedenu pomoću računalnih tehnologija.

Slika 2.1.1. Primjer lutaka za kazalište sjena

2.2. Prve projekcije

Umijeće kazališta sjena proširilo se uz pomoć trgovačkih puteva u Rusiju, sjevernu Afriku i oko 17. stoljeća u Europu. Unatoč svojoj popularnosti u Aziji, kazalište sjena nikada nije doseglo istu popularnost u Europi, a jedan od razloga za to je pojava magične lampe (lat. *lanterna magica*). Mogli bismo reći da je magična lampa preteča projektora, a funkcionira na istom principu kao i *camera obscura*. Koristi konkavno ogledalo koje usmjerava svjetlo prema malom otvoru u kojem se nalazi stakalce sa slikom koju želimo projicirati. Ispred slike nalazi se objektiv sa lećama koje omogućuju optimalno prikazivanje slike.

Jedna od najznačajnijih predstava toga vremena bila je *Phantasmagoria* (vrsta horor teatra) Belgijskog izumitelja Étienne Gaspard Robert (poznatijeg pod umjetničkim nazivom Robertson). Njegovo korištenje magičnih lampi bilo je izuzetno razrađeno i uključivalo je pomične magične lampe koje su omogućile privid kretnje slike te njihovo smanjivanje i povećavanje. Projekcije su djelovale toliko realistično da su gledatelji predstave bili uvjereni da može prizvati duhove. Najveći napredak kojim je Robertson pridonio, a koji se i danas koristi u kazalištima, je stražnja projekcija. Ona omogućava da se na platnu vidi projicirana slika, a da u isto vrijeme ne prelazi preko glumaca.

Od 17. stoljeća magične lampe koriste se u putujućim priredbama i kazalištima. Jedna od značajka tog razdoblja je novi interes za istraživanje optike i pomične slike, što je dovelo do razvoja boljih i sofisticiranijih projekcija. Potreba za što boljom projekcijom i iluzijom kretnje na kraju je dovela i do začetka nove grane umjetnosti- kinematografije. Upravo ovdje možemo vidjeti kako su scenske umjetnosti bile ključne za razvoj tehnologije koja nam je donijela filmsku, pa tako i animacijsku umjetnost. Ova poveznica samo je još jedan razlog za postavljanje projekcija kao elementa koji doprinosi izvedbenim umjetnostima i nadograđuje njihov izričaj.

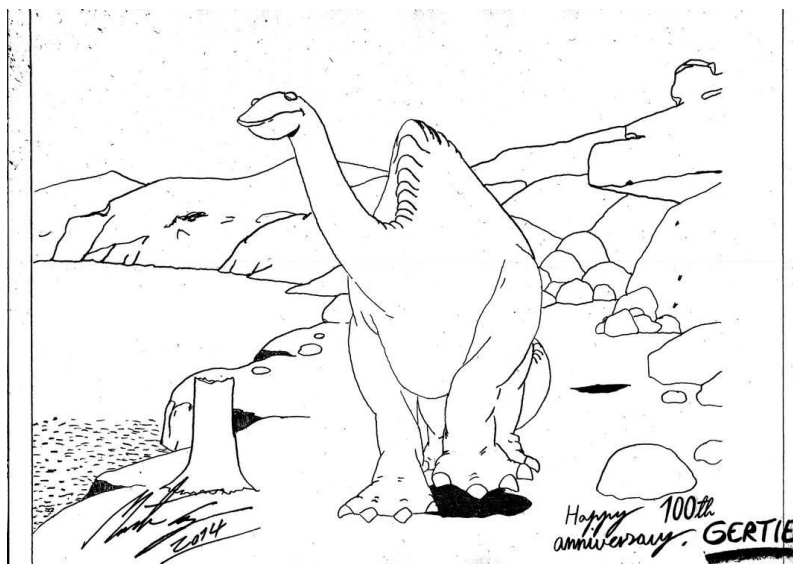
Njemački kazališni redatelj i producent Erwin Piscator, počeo je raditi sa projekcijama u svojim predstavama već 1920-ih te se smatra zaslužnim za uvođenje projekcije kao kazališnog elementa. Piscator je zajedno sa Bertoltom Brechtom osnovao „Epic teatre“ koji se bavio kompleksnim političkim pitanjima. Kako bi tu kompleksnost prenio i na strukturu same predstave počeo je eksperimentirati sa projekcijama, koje su s vremenom toliko obuzele njegov rad da nakon 1925. godine postoji samo jedna njegova predstava u kojoj se nisu koristile projekcije.

2.3. Animacija u projekcijama

Kada govorimo o projekciji kao kazališnom elementu, važno je napomenuti da su se u početku pod pojmom „projekcija“ podrazumijevale projicirane slike i fotografije, a tek s razvojem tehnologije pojam projekcija označava film.

Jedan od poznatijih animatora dvadesetih godina prošloga stoljeća bio je Windsor McCay. On je 1914. godine u kazalištu „Chicago theatre palace“ prvi puta izveo predstavu sa svojim animiranim likom dinosaurom Gertiem. Pojavio se na pozornici sa projekcijom spilje i rekao kako će na njegov znak iz spilje izaći Gertie i raditi sve što joj on kaže. Njegova predstava i eksperiment prelaska granice između realnog i fiktivnog svijeta sezao je dublje od same verbalne komunikacije sa animiranim likom. Kroz predstavu, McCay je uz odličan smisao za vrijeme uspio napraviti iluziju hranjenja dinosaura jabukama. S obzirom na to da se radilo o crno bijeloj projekciji, koristio je jabuke izrezane iz kartona i bacao ih iza platna. Publika je u istom tom trenutku kada je kartonska jabuka nestala iza platna, na identičnom mjestu vidjela nacrtanu jabuku koja nastavlja putanju prema dinosauru. Ovakva vrsta interakcije sa projekcijom do tada je bila neviđena i otvorila je sasvim novi, neistraženi svijet mogućnosti za spoj animacije i izvedbenih umjetnosti.

Unatoč tom velikom iskoraku, animacija u predstavama neće zaživjeti još duže vrijeme, a razlog tome bile su skupe i nedovoljno razvijene tehnologije, ali i orijentiranost većine animatora toga vremena prema filmskom mediju.

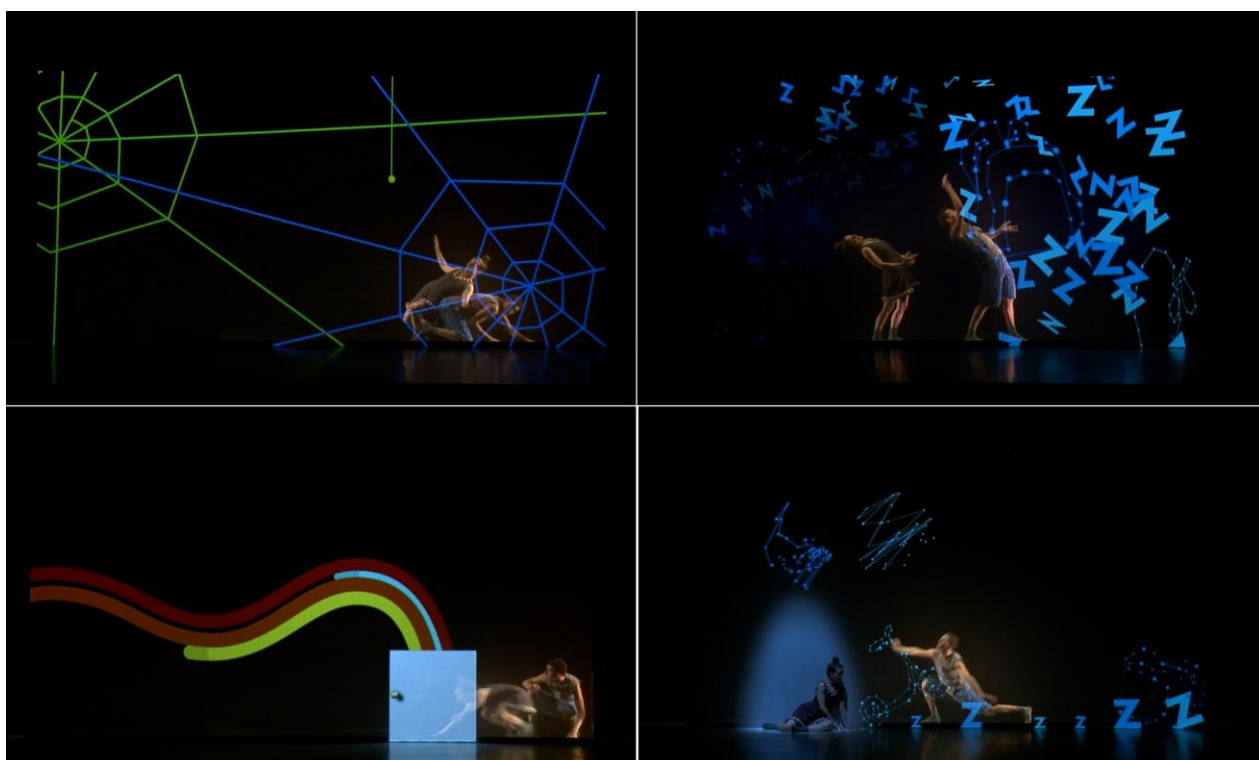

Slika 2.3.1. Dinosaur Gertie poznatog animatora Winsora McCaya

2.4. Projekcije danas

Kroz 20. stoljeće, teatar kao i animacija prolaze kroz mnoge promijene. Tehnologija je uznapredovala i mogućnosti su danas nevjerovatne, a jedino što nas ograničava čini se da je mašta. Animacija je doživjela eksploziju mogućnosti te danas postoje različite metode projiciranja; od korištenja više projektora do mapiranja (eng. *mapping*) prostora. Postoji mnogo primjera, no meni osobno jedan posebno inspirirajući primjer korištenja animacije u dječjoj predstavi je „Dot“ redatelja Juana Pabla Mendiola. Ova predstava je spoj plesa, animacije, novih medija i kazališta.

Predstava „Dot“ zasniva se na plesnoj koreografiji koja interaktivno komunicira sa animacijama. Ovaj kohezivan spoj pažljivo je tempiran da na svaki pokret animacije, plesači reaguju odgovarajućim pokretom. Kohezivnost ta dva elementa osobito dolazi do izražaja korištenjem 3D animacije koja stvara prostranost, te kombinacijom stražnje projekcije i projekcije na tilu ispred plesača. Cijela predstava izgleda kao igra dvaju medija, gdje se granice brišu te je upravo predstava „Dot“ bila glavna inspiracija za uvođenje projekcija u inscenaciju predstave „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“.

Slika 2.4.1. isječci iz predstave Juana Pabla Mendiola, „Dot“

3. Filmska i kazališna animacija

Animacija u kazalištu je hibrid predstave i video projekcije te se u mnogo čemu razlikuje od klasične filmske animacije. Ona je samo jedan od niza elemenata koji zajedno pričaju priču te ona sama van konteksta predstave nema ulogu. Upravo je to jedna od glavnih razlika između filmske i kazališne animacije, čiji smisao je da sama priča i dočarava priču.

- **Vrijeme**

Vrijeme trajanja jedna je od ključnih razlika. Filmsko vrijeme trajanja je fiksno i ne mijenja se, dok je kazališno fluidno. Naravno predstave su vremenski određene, ali ostavljen je prostor za glumačke improvizacije te sporije ili brže pričanje. Generalno gledano to nisu velika odstupanja, ali za animirane projekcije znače puno, osobito ako nisu ponavljajuće. Naime, ponavljajuće animacije imaju jednak kraj i početak pa se mogu neprimjetno ponavljati tako da gledatelj nema osjećaj da ispočetka gleda istu animaciju.

- **Fokus**

Kod gledanja filma, cijeli fokus gledatelja je na 2D projekciji. Kazalište je mnogo više od samo jednog elementa na koji se fokusiramo, stoga animacija mora biti dobro uklopljena u ostale elemente kako ne bi odvlačila pozornost gledatelja. Dakako, ovisno o predstavi i radnji, projekcija u određenom dijelu može preuzeti glavnu ulogu kao pripovjedač, glumac, scena ili nešto drugo no onda se radi o namjernom isticanju projekcije.

- **Izvedba**

Izvedba je jedna od glavnih razlika. Filmsku animaciju, uz današnju tehnologiju, možemo gledati bilo kada i bilo gdje. S druge strane, animacije koje se koriste u kazališnoj umjetnosti ovisne su o produkciji predstave i ne postoje kao zasebni entitet. Filmska animacija nameće i sama određuje tok animacije i radnju likova, dok je kazališna animacija vođena sinkronizacijom između glumaca, koreografije, muzike ili naracije.

- **Izrada**

Za razliku od filmske animacije koja je nakon animiranja i montaže spremna za projekciju, kazališne animacije tek tada su podložne promjenama. Nakon prve montaže slijedi uvježbavanje s glumcima i plesačima, jer animacija može uvjetovati njihove pokrete ili biti reakcija na njihove radnje. Na taj način određuje se konačno trajanje animacija.

- **Interaktivnost**

Film danas ima razne mogućnosti, ali u stvarnom vremenu nije interaktivan. To je jedna od prednosti kazališnih animacija, gdje je sastavni dio predstave da glumci i projekcija na različite načine komuniciraju. Ovdje kao primjer možemo se ponovo osvrnuti na predstavu „Dot“, spomenutu u prošlom poglavlju. Upravo u toj predstavi samu radnju pokreće projekcija. Predstava započinje s mrljom na platnu koju glumica pokušava izbrisati, no mrlja se izmiče i bježi po platnu, a glumica bježi za njom. Ovo je jednostavniji primjer interakcije, gdje projekcija mrlje uzrokuje kretnju glumice. Također ovo je i primjer projekcije u ulozi glumca.

Kada govorimo o projekcijama u kazalištu, moramo znati da govorimo o kazališnom elementu s najvećom paletom mogućnosti, od atmosferskih pozadina do glavnih glumaca. Najčešće se koriste za dočaravanje prolaska vremena, promjene godišnjih doba, promjene lokacija radnje ili izdvajanje detalja koje publika inače ne bi uočila. Također, mogu se koristiti kao pozadine koje ne treba fizički mijenjati što uvelike olakšava promjenu scena, a možemo ih koristiti i kao rasvjetu. U novijim predstavama mogu biti i apstraktni elementi, koji daju novu dimenziju predstavi. Omogućile su kazalištu da prikaže i dočara ono što je fizičkim elementima nemoguće.

Ovisno o ulozi, projekcije možemo podijeliti u nekoliko skupina prema načinu integracije u kazališnu predstavu.

- **Likovna uloga**

Sve projekcije na neki način imaju likovnu ulogu. One obogaćuju scenografiju i pružaju realističan doživljaj nekog mjesta i doba (livada u sumrak, izlazak ili zalazak sunca, grad noću...). Projekcije na sebe mogu preuzeti veći dio likovnog izražaja kod predstava koje su apstraktnije, a u nekim slučajevima mogu biti kompletna scenografija.

- **Dramaturška uloga**

Projekcije i video su izuzetno moćan dramaturški alat, osobito kada ih se poveže s emocijama i karakterom glumaca. One mogu itekako pojačati osjećaje kod publike i pridonijeti atmosferi.

- **Pomoćna uloga**

Ponekad projekcija nije dramaturški ili likovno toliko bitna, ali nam je potrebna kao dodatno pojašnjenje radnje. Primjerice, ako se radnja odvija kroz nekoliko godina, projekcijom broja točne godine možemo naglasiti prolaznost kako bi publici bila jasnija.

4. Kazališni projekt "Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu"

Sam projekt temeljen je na životu i genijalnosti Zlate Bartl koja je otkrila jednu od najpoznatijih kombinacija začina na svijetu, Vegetu. Upravo to otkriće lansiralo ju je u povijest i inspiriralo nas da ispričamo njezinu priču u obliku predstave. Inspiracija je također potekla i iz podravskog kraja te motiva pijetla koji je dobio značajnu ulogu u predstavi. Iako inspirirana stvarnim životom Zlate Bartl, predstava ima elemente fikcije. Ti elementi fikcije dodani su kako bi se stavio naglasak da je predstava uistinu namijenjena djeci; služe kako bi dodatno razbukitali dječju maštu, ali i maštu odraslih te dodali magičnost tom trenutku kada je svijet prvi puta upoznao taj izuzetni začim.

Predstava je namijenjena djeci u dobi od 6 do 14 godina te je stoga vizualna izraženost bila od velike važnosti. Kako bi se dodalo vizualnosti, uvedene su projekcije koje oživljavaju pozadinu i pomažu kod naracije priče.

4.1. Zlata Bartl

Vrlo je malo ljudi koji za života postanu toliko velike ikone da sam spomen njihovog imena ili nadimka bude pregršt asocijacija. Jedna od takvih osoba bila je i Zlata Bartl ili kako su ju često zvali iz milja „Teta Vegeta“. Po riječima mnogih, bila je skromna i draga žena velikih ideja, a nerijetko se uz njeno ime vežu pridjevi poput: inovativna, kreativna, vizionarka, odgovorna te mnogi drugi. Što ne iznenađuje, jer njezino stvaralaštvo promijenilo je cijeli podravski kraj i živote tisuća ljudi koji u njemu žive. Upravo zato ona je, iako rođena Sarajevka, legenda podravskog kraja.

Rođena je u veljači 1920. godine u Sarajevu. Školovala se i odrastala u rodnome gradu Sarajevu, a sa osamnaest godina započela je studij u Zagrebu na Filozofskom fakultetu (tada se zvao Mudroslovni fakultet). Nakon fakulteta zapošljava se kao profesorica i sa tom titulom ljudi je oslovljavaju i dan danas, što iz milja, što iz poštovanja.

Životni put profesorice Zlate Bartl doživljava potpuni preokret nakon školskog putovanja u Italiju. Usred noći po „nepodobnu“ profesoricu dolazi policija i osuđuje ju na 8 godina zatvora. „(...) Pitao me zatim da li sam bila u Italiji. Odgovorila sam potvrdno i ispričala kako je Italija lijepa, s mnogo neprocjenjivih spomenika i vrednota... Kazna za posjet Italiji bila je svakodnevno neukusna hrana, pljesniv kruh i pola litre vode, što sam dobivala uglavnom u samici, vlažnoj i neprimjerenoj prostoriji čak i za boravak životinja. Sve je to bilo razlogom da sam oboljela od tuberkuloze kralježnice.“^[2]

Upravo 1955. godine ona odlazi na službeni put u Zagreb, ni ne sluteći da zauvijek odlazi iz Sarajeva. Kao u nekoj priči koju priča sudbina, baš te godine zima je bila izuzetno oštra i

profesorica Bartl se nije mogla vratiti u Sarajevo, a kao dodatan razlog da ostane bila je njezina bolest koja se počela vraćati. Sudbina je odredila njezin put, a to je ostanak u Koprivnici kod sestre i zapošljavanje u maloj tvrtki Podravka. Nitko u tome trenutku nije ni slutio da se upravo njenim zapošljavanjem piše povijest. Njezin život ponovno doživljava preokret, ali ovaj puta u pozitivnom smjeru. *“(…) Činilo mi se da sam u Podravki naišla na nekakva druga bića, ugodna, radišna, nesebična i za vrlo kratko vrijeme shvatila sam što trebam raditi; počela sam se osjećati dijelom tih ljudi i sredine koja me je izuzetno lijepo prihvatila. Zaljubila sam se u Podravku i njezine ljude na prvi pogled (…)*“^[2]

Prvi uspjesi profesorice mogli su se vidjeti već 1957. godine na Jesenskom zagrebačkom velesajmu, kada su predstavljene i danas nam dobro poznate Podravka juhe u vrećici. No pravi uspjeh slijedio je tek 1959. godine, kada su profesorica Bartl i njezin tim „smućkali“ začinski dodatak jelima, svima poznatu Vegetu. Od samog početka uspjeh Vegete iz godinu u godinu bio je sve vidljiviji, a prvi skok u prodaji dogodio se već 1962. godine kada je prodano 117 tona. Vegeta je danas svjetski poznata i možemo ju naći na policama trgovina u pedesetak zemalja. Postala je simbol ne samo Podravke, već i Hrvatske, a ništa od toga ne bi se dogodilo da nije bilo jedne oštre zime i bolesti koja je ovu inovativnu profesoricu natjerala da ostane u malom podravskom gradiću. Naravno, profesorica Zlata Bartl uvijek je isticala kako bez tima ne bi uspjela. *“...Možda ta ekipa bez mene u to doba ne bi napravila to što smo napravili, ali to ne bih mogla napraviti niti ja bez njih! Svi smo mi tome doprinijeli s puno srca i ljubavi prema Podravki...*“^[2]

Zlata Bartl postala je poznata kao kreatorica Vegete i među ljudima dobila nadimak „Teta Vegeta“. Kada se nju pitalo, često bi na sebi specifičan, skroman način odgovarala da je za kreiranje Vegete zaslužan njezin tim: *“(…) Ne nisam vam ja za to, za razgovore o meni. Osim toga nije li čovjek, pripovijedajući o sebi, sklon ili prevelikoj samokritičnosti, kudi se, ili je pak suviše tolerantan i blagonaklon te i nekim krupnicama svojim, a ne samo sitnicama progledava kroz prste. A i sjećanja – košara je to puna dojmova, zamagljenih ili dotjeranih impresija. Bolje je svakako kada o vama, i to kada niste prisutni pripovijedaju drugi. Vjerodostojnije je.*“^[3]

Upravo kombinacija njezine genijalnosti, skromnosti i cjelokupna životna priča učinile su ju ikonom i inspiracijom.

4.2. Dramski tekst

Dramski tekst je autorsko djelo Lee Kukmanović, koji biografski opisuje život i sve uspjehe Zlate Bartl. Namijenjen je djeci u dobi od 6 do 14 godina te sadrži realne i fiktivne elemente.

Upravo fiktivni dio omogućio je ulazak animacija i projekcija u predstavu te time stvorio multimedijalno iskustvo. Stoga sami dramski tekst sadrži i kratke opise animacija i rasvjete. Upravo je ovaj dramski tekst polazna točka i razlog ovoga rada.

Lea Kukmanović

ZLATA BARTL: ŽENA KOJA JE OTKRILA VEGETU

biografska drama s elementima fikcije te segmentima video projekcije i animacije

Zagreb, 2019.

Kroz naraciju saznajemo o životu Zlate Bartl prije nego li je postala naša najpoznatija izumiteljica, popularno zvana „Teta Vegeta“. Naracija prati događaje od njene najranije dobi, otkako je kao djevojčica sanjala da će postati izumitelj. To se uistinu i dogodilo, međutim put do toga bio je trnovit i pun prepreka, o čemu drama i svjedoči. Ipak, trud i upornost, hrabrost i kreativnost isplatili su se onog trena kada sasvim nenadano dolazi u grad Koprivnicu, te u njoj ostaje do kraja svog života.

Drama tako opisuje događaje koji su doveli do otkrivanja „Vegete“, naše najpoznatije mješavine začina, te život Zlate Bartl kao njene izumiteljice, sve do njena odlaska. Prilagođena je djeci u dobi od 6 do 14 godina, stoga sadrži neke elemente fikcije kao pijetla, koji ulijeće u laboratorij i zaslužan je za događaje koji su uslijedili tu noć, netom prije nego li je „Vegeta“ izumljena.

LIKOVİ :

ZLATA BARTL 1 (djevojčica u dobi od 10 godina)

ZLATA BARTL 2 (žena u mlađim godinama, kasnije srednjim, kasnije baka)

TIM ZLATE BARTL (zaposlenici u laboratoriju): ŽENA 1 i ŽENA 2

MUŠKARAC 1 i MUŠKARAC 2

GLUMAC U PUBLICI (novinar; postavlja pitanja)

VRIJEME RADNJE: 1920.—2008.

MJESTO RADNJE:

Sarajevo, mjesto gdje je ZLATA B. rođena (scena dječje sobe)

Zenica, mjesto gdje je ZLATA B. služila zatvorsku kaznu (scena zatvora)

Koprivnica, mjesto gdje je ZLATA B. radila i boravila (scena tvornice, scena laboratorija, scena bolničke sobe)

Čin 1

RUND BINA (dječja soba)

Na sceni je mrak. U trenu kada narator krene pričati pali se reflektor iznad pozornice te osvjetljava okretnu pozornicu i ZLATU BARTL 1, koja sjedi na stolici s knjigom u ruci- koju čita. Odjevena je u plavu haljinicu do ispod koljena; ima plavu kosu s plavom ukosnicom u njoj. Nakon nekoliko trenutaka polako se pali ostatak rasvjete i pozornica je sada ujednačeno osvjetljena.

Čujemo zvuk vedre, razigrane melodije.

Naratora na sceni ne vidimo, čujemo samo njegov glas.

NARATOR (polako, razgovijetno): Rođena je ona tako davne 1920. godine, veljače dana 20. u Sarajevu, a nitko ni slutio nije kako će baš ona susjednoj, tada im dalekoj zemlji, podariti nešto neprocjenjivo. Nešto što je plod njene još tada ne znane mašte i genijalnosti. (*Zlata Bartl 1 sjedi na stolici, mirno, zadovoljna izraza lica i udubljena je u čitanje knjige; nakon nekoliko trenutaka okreće stranicu knjige, nastavlja čitati*).

Otkako je još kako mala djevojčica, premala za poći u školu pročitala prve riječi, od knjiga se nije odvajala. No to nisu bile niti bajke niti priče za laku noć. Ne, to su bile majčine knjige o fizici, kemiji, znanosti (*kreće video projekcija*); svemu onome što bi za djecu u toj dobi bila znanstvena fantastika.

Video projekcija: U trenutku kada narator izgovori „(...) No to nisu bile niti bajke niti priče za laku noć. Ne, to su (...)“ s prednjeg projektora na platno, koje se nalazi iza rund bin,e prikazu se animacije.

Animacija: Naglo se pojavljuju kemijski elementi, kemijske jednadžbe i epruvete; dolaze iz smjera rund bine prema vrhu platna- naglo „iskaču“ i nastavljaju lebdjeti oko rund bine, na platnu. Tako nastavljaju lebdjeti.

NARATOR (nastavlja mirnim, laganim tempom): Da, doista. Nitko ni slutio nije da će plod njene mašte i genijalnosti biti nešto što je nju i njen narod koji ju je prihvatio, obogatilo i zauvijek ih upisalo među velike izumitelje. Napunivši 18-tu godinu (*kreće video projekcija*), odlučno je spakirala stvari u kofere i zaputila se put Zagreba, put grada i sada joj već bliže zemlje, kojoj će podariti svoje znanje, maštu i predanosti. U Zagrebu je završila Mudroslovni fakultet, gdje je u konačnici i stekla zvanje profesorice kemije, fizike, matematike, meteorologije te mineralogije.

Video projekcija: U trenutku kada narator izgovori „(...) Napunivši 18. godinu (...)“ animacije koje prikazuju epruvete, kemijske elemente i kemijske formule naglo padnu prema dnu pozornice i nestanu.

NARATOR (ozbiljnim tonom): Njeno znanje, mašta i predanost koštali su je strašnih događaja koji su uslijedili (narator polako izgovara zadnjih par riječi i stišava glas).

Na sceni nastaje mrak, rund bina se okreće.

RUND BINA (zatvor)

Rund bina se okreće i sa stropa se spušta til (proziran), koji kada se spusti je nategnut i stoji ispred scene. Svjetla se pale: od sredine pozornice i rund bine prema krajevima pozornice.

Rund bina prikazuje sivi cigleni zid, ispred kojeg stoji ZLATA BARTL 2 (raspuštena pomalo neuredna kosa do ramena) u sivom odijelu na bijele pruge- zatvorskom odijelu. Nepomično stoji i gleda ravno prema publici.

Čujemo zvuk jeze, duboki tutanj-ali dovoljno tih da se čuje glas naratora.

NARATOR (ozbiljnim glasom, laganim tempom nastavlja): Njen zanos i ambicije u travnju su 1945. godine (počinje video projekcija), pripadnici tada jugoslavenske vlasti osudili na osam godina zatvora, optuživši je tako zbog „antidržavne djelatnosti“, kako je stajalo u optužnici, te je odveli u Zenicu na izvršavanje kazne. (ZLATA BARTL 2 cijelo vrijeme nepomično stoji, gleda prema publici).

Video projekcija: U trenu kada narator izgovori „ (...) 1945. godine“ na sceni kreće animacija. Animacija prikaže zatvaranje zatvorskih rešetki- s lijeve i desne strane pozornice se pojavi po jedna rešetka koje jure jedna prema drugoj i zatvore se ispred ciglenog zida i mlade žene (animacija na tilu).

NARATOR (ozbiljnim tonom nastavlja): Tamo je, osim što je ostala bez dostojna života jedne mlade profesorice i buduće inovatorice, također dobila i tuberkulozu kralježnice, što je njezinim tamničarima pobudilo i ono malo humanosti što su za nju imali, te je nakon 16 mjeseci pustili iz zatvora. Bez građanskih prava koja je stekla rođenjem, ona se bolesna i bez novaca našla na ulici. Tada se, uz pomoć prijateljske ruke i poznanstava, uspjela zaposliti te u sarajevskoj Gradskoj plinari pronaći svoj novi početak. (Narator sada govori malo vedrijim tonom, laganim tempom)

Godine su odmicala, mijenjala je poslove ali njena ju je bolest sustizala i svake godine pokazala oštre zube; *(narator zastane pa izgovori)* bolest čije će posljedice osjećati cijeli život.

Ipak, ne dopustivši da je život pokoleba, nastavlja raditi, te godine 1955. odlazi na službeni put, ni ne sluteći kako zauvijek napušta Sarajevo. Naime, ta je zima bila oštra i nije bilo načina da se vrati u Sarajevo. Okovana snijegom ali i svojom bolešću, utjehu pronalazi u knjigama, a ali i oglasima za posao. Posao koji će njoj, ali i njenom narodu koji će je prihvatiti, zauvijek promijeniti život.....*(narator produži izgovor zadnje riječi)*.

Svjetla se gase. Na sceni je mrak.

Kraj 1. čina

Čin 2

SCENA- PODRAVKA TVORNICA

Svjetla se pale. Rasvjeta je ujednačena. Na sceni vidimo dvije kulise: Prednja prikazuje zid- ulaz u Podravka tvornicu iznad kojih je veliki natpis „Podravka“ i drvena dvostruka vrata na ciglenom zidu crvene boje, te stražnju kulisu dugački zid od tvornice- također cigleni zid crvene boje. S lijeve strane zida nalaze se dvije kulise drveća po kojima je od bijele tkanine (jastuci) imitacija snijega). Zima je. Kreće video projekcija. Čuje se zvuk cvrkuta ptica.

Video projekcija: animacija prikaže nebo i oblake koji polako putuju.

S lijeve strane pozornice, prema vratima Podravke, hoda (ponosno korača) ZLATA BARTL 2 (promijenila je kosu- na glavi ima periku trajne frizure, pepeljasto plava boja kose), odjevena je u smeđi zimski kaput te u desnoj ruci za sobom vuče smeđi kofer, dok u drugoj ruci drži papir.

NARATOR (vedrim tonom, osjećaj ponosa u glasu): Riječ je dakako, o našoj cijenjenoj i nikada zaboravljenoj, zauvijek našoj, inovatorici, počasnoj građanki grada Koprivnice, izumiteljici naše jedne i jedine Vegete; (zastane, pa nastavi) Zlati Bartl, među nama znane kao „Teta Vegeta“ (riječ „Teta Vegeta“ izgovori s osmjehom u glasu).

NARATOR (nastavlja vedrim tonom, laganim tempom): Da, bio je to dan koji će zauvijek promijeniti njen život. (Zlata Bartl staje pred vratima i zagleda se u papir. Ostane tako stajati, čitajući sadržaj sa papira).

Na samo korak od ulaska u tvornicu Podravka, Zlata Bartl posljednji put pregledava svoju prijavnicu, ni ne sluteći kako je ovo prekretnica njena života, ali i života svih njenih kolega te sugrađana. Ni ne sluteći kako će jednoga dana baš ona biti ta koja će proslaviti ovu, sada trenutno oronulu i u teškim financijskim dugovima, tvornicu koja se bavi preradom voća i povrća. Jedna pekmezara nije ni slutila koga je prihvatila da radi na mjestu kemijskog tehničara.

Zlata Bartl otvara vrata Podravke i ulazi (vrata se otvaraju prema gledateljima). Nestaje s pozornice. Gase se svjetla.

Kraj 2. čina

SCENA- LABORATORIJ

Pale se svjetla, rasvjeta je ujednačena. Scena prikazuje laboratorij. Gledajući s lijeva: vidimo kuhinjski element prevučen keramičkim pločicama plavih nijansi, te na njemu ugrađeni kromirani kuhinjski lavabo i miješalicu vode, tik do njega nalazi se drveni stolić na kojemu se nalaze različitih veličina epruvete, te s desne strane stolića vidimo drveni tronožac. Iza drvenog stolca nalazi se polica s knjigama, blago okrenuta u lijevo, prepuna knjiga. Namještaj djeluje rasklimano- sugerirajući na istrošenost i doba u kojemu se nalazi.

Čujemo zvuk lagane, vedre melodije.

Odmah prilikom paljenja svjetla kreće video projekcija animacije.

Animacija: prikaže sunce koje dolazi iz lijevog donjeg kuta platna i diže se prema sredini platna te izlazi kroz desni gornji kut, pa mjesec koji dolazi iz lijevog donjeg kuta platna, diže se na sredinu i nestaje u desnom gornjem kutu. Potom malo bržim tempom ista radnja nekoliko puta (sugerirajući dane koji prolaze).

Kako se sunce i mjesec izmjenjuju- tako i rasvjeta odgovara kako bi upotpunila dojam izmjene noći i dana. Kada je sunce- ujednačena je, a kada je mjesec- lagano se prigubi.

ZLATA BARTL 2 stoji iza drvenog stolića. Oko nje je okupljen TIM (znanstvenici). Sveukupno je 6 glumaca na sceni: ZLATA BARTL 2, ŽENA 1, ŽENA 2, MUŠKARAC 1 I MUŠKARAC 2. Svi su u bijelim kutama dužine do ispod koljena. Svi su okupljeni oko epruveta koji su na stoliću i međusobno komentiraju (tiho- ne ispuštajući glas), rukama mašu po zraku (kao da objašnjavaju).

NARATOR (laganim tempom): Nije dugo trebalo da Podravka prepozna talent Zlate i postavi ju na mjesto šefice laboratorija. Ostajali su ona i njen tim tako raditi dugo u noć, dan za danom. Sve dok jedne večeri, koja se nije mnogo razlikovala od večeri prije, i večeri prije nje, i svake druge večeri kada bi vrijedni radnici ostajali na poslu, nije ispričala anegdotu o jednom svojem kampiranju s prijateljicom iz Francuske, gdje su kuhale juhu iz aluminijske vrećice.

Čim je to Zlata ispričala svojem timu (kreće video projekcija), svakome od njih kao da su se popalile lampice iznad glave, ohrabrivši je tako na, tada u njenoj glavi „ludi pothvat“ (narator intonacijom glasa kao da citira „ludi pothvat“).

Video projekcija: GLUMCI su poredani oko ZLATE BARTL 2, a animacija prikaže lampice koje se redom popale iznad njihovih glava i zatitraju (svi je pozorno slušaju i gledaju). Jedna od

lampica iznad jednog od glumaca (MUŠKARAC 1) padne nakošeno i jedva zatitra- čujemo zvuk zujanja (MUŠKARAC 1 ima zbunjene pogled).

NARATOR (laganim tempom nastavlja): Zapovjedi njima Zlata da joj donesu redom: sušeno povrće, gljive, tjesteninu; Marta koja sa Zlatom ima poseban odnos na nekoj još neizrecivoj valnoj duljini samo je kimnula glavom kad joj je Zlata rekla da donese: „ti ćeš Marta već znati, koji prah.....“ (narator izgovara ponovo kao da citira njene riječi)

Kreće zvuk razigrane, brzog tempa melodije.

(ŽENA 1 otrči sa scene vedra izraza lica, za njom krenu i ŽENA 2, MUŠKARAC 1 i MUŠKARAC 2). Stajala je Zlata, s malo zabrinutim izrazom lica ali duboko samouvjerena, pored aparature i čekala sastojke.

Glumci se razbježe po sceni i nestanu (kreće video projekcija)

Animacija: lampice prate glumce kako se razbježe po sceni, te nestaju.

Zlata ostaje stajati iznad ormarića, tapkajući rukom po njemu, kao da odbrojava i čeka. (kreće video projekcija)

Animacija: na platnu se iz svih smjerova pojave satovi čije se kazaljke sumanuto vrte (psihološki moment prolaska vremena u njenoj glavi)

Muzika staje. Nakon nekoliko trenutaka, glumci se vraćaju na scenu, a svaki od njih nosi povrće koje je preuveličano (neprirodno veliko) povrće i sastojke: gljive, tjesteninu, mrkvu, neko sušeno povrće. Zlata uzima sastojke i nagne se nad aparaturu i krene spajati sastojke i okuse (uzima od svakog iz ruke povrće i pretvara se da ubacuje u epruvete- baci ih na pod ispred sebe- publika ne vidi to). To radi neko vrijeme (kreće video projekcija).

Video projekcija: animacija prikaže epruvete i mjehuriće koji iz njih izlaze.

Svjetla se polako gase ali ne dovoljno tako da na sceni ipak vidimo obrise Zlate, koja nastavlja raditi iznad epruveti.

Čujemo zvuk pucketanja mjehurića i zvuk pokusa (zvuk pare koja šišti zrakom)

NARATOR (*laganim tempom*): I tako je Zlata Bartl osmislila Podravka juhe iz vrećice za koje je izjavila da „ništa nisu valjale“. (*glas naratora imitira njen „ništa nisu valjale“ izraz dajući do znanja kako je to izgovorila ona a ne narator*).

Kraj 3. čina

Čin 4

SCENA- PODRAVKA TVORNICA

Pale se svjetla, rasyjeta je ujednačena. Vidimo Podravku ispred koje stoji ZLATA BARTL 2, a iza nje je njen TIM), ona u rukama ponosno drži 4 vrećice juhe. Ponosno stoje ispred i sretni su. Svi nasmiješeno gledaju prema publici.

Čujemo zvuk fotoaparata i pljesak mnoštva ljudi. Kako se čuje zvuk fotoaparata tako reflektori bljeskaju (kao blic fotoaparata). Drveće sada nema bijeli pamuk koji imitira snijeg- sugerirajući da je proljeće. Čuje se i zvuk ptičjeg pjeva.

NARATOR (*ushićeno*): Prošlo je točno dvije godine, a Podravka je na tržište lansirala 4 različite juhe u vrećici. Svaka od njih posebna je na svoj način i svaka u sebi krije tajnu koju zna samo Zlata Bartl. Ipak, nitko od kupaca ni slutio nije kako su se upravo te juhe, radi nedostatka strojeva i loše situacije u kojoj se Podravka nalazila, zatvarale glačalima koja su posudili od dobrih im sugrađana. (*Kreće video projekcija.*)

Video projekcija: Na platnu se prikaže pegla koja prelazi preko vrećica i zatvara ih

NARATOR (*nastavlja ushićeno*): Zanimljivo, zar ne? Zlata ni slutila nije da će za samo godinu dana asortiman juha nadopuniti s još dva okusa, nama danas najpoznatija: kokošje, te goveđe juhe (*kreće video projekcija*).

Video projekcija: animacija prikaže kravu te pijetla kako iza kulisa na platnu zauzimaju pozu koja se nalazi kao i na omotu.

Svjetla se gase. Mrak.

Kraj 4. čina

Čin 5

SCENA- LABORATORIJ

Svjetla se pale, rasvjeta je ujednačena. Na sceni vidimo laboratorij te animaciju koja kreće na platnu.

Video projekcija: animacija prikaže zvijezde kako sjaje i titraju te kalendar na kojemu se trgaju stranice od 1957. do 1959. godine (polako se trgaju i listovi padaju)

Čuje se zvuk cvrčaka (osim zvijezdi, i oni sugeriraju na noć).

ZLATA BARTL 2 stoji iznad aparatura u laboratoriju (ispred drvenog stolića). Zamišljena je i gleda u jednu točku. Oko nje su po podu razbacani papiri. Potom se trgne, uzme kemijsku kraj sebe, piše nešto, pa to zgužva i baci. I tako ponavlja neko vrijeme.

NARATOR (polaganim tonom, lakšim tempom nego prije): Prolazili su tako dani i noći, a Zlata je neiscrpno radila i stvarala nešto što još ni sama ne zna da će biti prekretnica njena života, ali i života svih ostalih koji se oko nje nalaze u bližoj, ali i daljoj budućnosti. Naime, otkako je osmislila Podravka juhe, u Zlatinom srcu nalazila se jedna neizreciva, neopisiva praznina. Nešto što nije znala nikome opisati ali je postojalo. Tragala je ona tako danima i noćima za izumom, otkrićem, okusom; nečime čime će još jednom osvojiti svijet, ali ne zna još čime. Ipak, ni slutila nije da ono što će se dogoditi par trenutaka kasnije će dovesti do najveće sreće u njenom životu.

Ono, što se dogodilo.... (narator staje na trenutak s govorom, pa nastavlja) -upravo sad!!!! (vikne). (Kreće video projekcija.)

Video projekcija: U trenutku kada narator kaže „(...) upravo sad“ svjetla se naglo ugase a reflektori naprave bljesak. Nakon bljeska svjetla se nazad pale i ujednačeno osvjetljavaju pozornicu.

Animacija prikaže pijetla koji je s lijeve strane platna uletio u scenu i skače po laboratoriju dok ga Zlata pokušava uhvatiti i nakon nekog vremena nestaje na desnu stranu.

Čujemo zvuk kukurikanja pijetla te zvuk mlataranja krila, potom zvuk lomljenja stakla.

U laboratoriju stoji ZLATA BARTL 2, a oko nje je prašina u zraku (tehničari puštaju dim). Epruvete, papiri, sve je na podu.

NARATOR (*laganim tempom uzbuđen*): Zlata izbezumljeno stoji, promatra nered. Naglo se prene i krene skupljati nered. Pa se uhvati smijati (ZLATA BARTL 2 se srčano nasmije) i pomisli kako je doista pretjerala zadnjih mjeseci, izgubivši pojam o vremenu i prostoru. Promatra i krekere, koji su joj bili zadnja stvar koju je kupila od plaće, kako su prosuti po podu u toj silnoj prašini sastojaka koji su pali sa stola. Sve je jedno veliko rasulo. Prigne se, uzme jedan kreker i dodatno ga uvalja u prašinu sastojaka, pomislivši kad je već ostala bez ručka, neka su barem obogaćeni ovim ostatkom sastojaka koji su mogli predstavljati nešto, a sad su samo otpad. Gleda ga, i zagriže (*kreće video projekcija*).

Video projekcija: Animacija prikaže veliku žarulju i zrake oko nje. Čuje se zvuk duboke grmljavine.

Na sceni nastane mrak.

Kraj 5. čina

Čin 6

SCENA- LABORATORIJ

Pale se svjetla, rasyjeta je ujednačena. Na sceni vidimo laboratorij. Zlata stoji pored aparature a u ruci drži žutu epruvetu. S desna na scenu ulazi njen tim (...), okupljaju se oko nje a ona im gestikulira rukama i objašnjava. Svi je zamišljeno slušaju. (kreće video projekcija)

Video projekcija: animacija prikaže žutu prašinu koja pada sa stropa na scenu.

Čujemo zvuk lagane, spore ali vedre melodije.

NARATOR (*laganim tempom, smireno*): Ponosna Zlata priča svojem timu o tako čarobnom sastojku koji je sinoć otkrila, o tome kako cijelu noć nije spavala već probdjela pišući o njemu, provjeravajući sastojke. Spomenula je tako i da je, eto, baš proteklih noći i dana, više im ni sama ne zna broj; da li su to bili dani ili tjedni, možda čak i mjeseci, tražila ono nešto što će zatomiti tu prazninu u srcu koju osjeća već dvije godine. Svjesna kako su juhe svojevrsno otkriće po kojima ih svi pamte, ipak nedovoljno velika stvar vrijedna njena imena.

Naime, Zlata je oduvijek znala da je stvorena za nešto više. Od tuda i razlog što je mijenjala poslove, naši stari bi rekli „kao čarape“, ne bi li pronašla dovoljno dobro mjesto u koje bi se uklopila. Ne zato što je Zlata podcjenjivala druge. Ne, dapače, Zlata je znala da mora doći na mjesto kojemu će pružiti svu svoju energiju, znanje, mudrost ali i ono najvažnije „maštu s kojom će promijeniti svijet“, kako je to voljela pričati svojim bližnjima. Ona je naprosto znala da je stvorena za ovo. Za ovaj trenutak (*narator malo zastane, pa nastavi*). Slušajući tako njen inspirativan govor, zaposlenici kao da su postali začarani njenim vedrim duhom i nepoznatom im još čarolijom dobrote i mašte. (*kreće video projekcija*). Njen govor je tako trajao satima, a nitko od prisutnih nije ni pomislio kako je vrijeme za poći kući odavno prošlo. Štoviše, uskoro će svanuti novi dan, a oni su na još „starome“.

Video projekcija: animacija prikaže kako se zvijezde spuštaju- dolazi novi dan.

Rasyjeta se malo utiša, pozornica je slabije osvjetljena.

NARATOR (*nastavlja*): Nije im to bilo važno. A Zlata je to i znala. Zato ni trenutak nije dvojila s kime će i hoće li podijeliti svoje otkriće. „Ovi su ljudi toga vrijedni“ (*kao da citira*), pomislila je. (*Nastavlja se gestikulacija glumaca, kao da nastavljaju pričati i svjetla se gase*).

Kraj 6. čina

SCENA- PODRAVKA TVORNICA

Pale se svjetla. Rasvjeta je ujednačena. Scena prikazuje tvornicu Podravku ispred koje stoji ZLATA BARTL 2, te u ruci drži plavu kutijicu (Vegetu). Oko nje stoji njen TIM. Video projekcija sunčanog dana na platnu. Čuje se zvuk bljeska fotoaparata te klicanje mnoštva.

Kad se čuje bljesak fotoaparata- bočni reflektor se naglo upali te ugasi.

NARATOR (*ponosno, laganim tempom*): Bio je to ponosan dan za Podravku, Koprivnicu, ali najviše od svega, za Zlatu i njen tim. Kroz njenu glavu, dok stoji pred mnoštvom, sada su prošle uspomene koje čuva u najdubljim kutcima tog misterioznog uma; uspomene na djetinjstvo, na odrastanje... Uspomene na onaj trenutak kada je odlučila da će svojom maštom i izumima mijenjati svijet. Uspomene su to koje su je tjerale naprijed. Kao i ona uspomena, kada je izgubila svoju prvu i jedinu ljubav ili kako je provela godine u samici iz koje je izašla zauvijek obilježena teškom bolešću. E ta ju je uspomena posebno hranila i tjerala naprijed. To je sve, rekli bismo, njeno gorivo koje ju pokreće. Gorivo koje je pretočila u mukotrpan ali plodan rad.

I sada, trideset godina kasnije, stoji pred mnoštvom ljudi koji ushićeno stoje i čekaju da im se obrati, a oni ni ne slute što je sve u njenoj glavi dok ponosno stoji ispred njih, s prvom kutijicom tog misterioznog začina.

(narator malo zastane pa nastavlja) Čekajte malo, pa oni ni ne znaju ime tog začina! Pročitali su samo u novinama kako se dana božjeg, ispred tvornice Podravka, Zlata Bartl i njen tim, predstavljaju narodu s revolucionarnim otkrićem; otkrićem koje će svim ljubiteljima kuhanja ili pak samo kušačima, promijeniti život. I tako, svi nestrpljivo čekaju ne bi li se Zlata obratila svijetu. I doista, Zlata okreće kutijicu a svi zapanjeno stanu tes uzbuđeno plješću i smiješe se. *(ZLATA BARTL 2 okreće kutijicu prema publici, NJEN TIM je ushićen, svi imaju nasmijana lica)* Zlata je ponosno razvukla osmjeh koliko joj je anatomija lica to dopuštala i pustila suzu radosnicu.

Njen tim, koji stoji iza nje, fizički ali i metaforički, sretan je i zadovoljan, ponosan i vjerojatno svjestan kako bi bez nje njihova imena zauvijek ostala nepoznanica. Kako bi bez nje, jedna do tada obična gradska pekmezara zauvijek ostala samo obična pekmezara. A sada će biti svjetski poznata tvornica najpoznatijeg začina na svijetu.

Javi se tako jedan novinar iz gomile *(narator staje, reflektor osvjetli GLUMCA u publici)*

GLUMAC *(priupitavši sa znatiželjom)*: „Aaaa, kako li je ime ovome, bio bih slobodan pa rekao- revolucionarnom kuhinjskom začinu, gospođo Zlata?“

Zlata ga s osmjehom gleda, zamislivši se tako nad njegovim pitanjem pa iz vedra neba odgovori, njemu ali i svima prisutnima (*narator, imitirajući njen glas intonacijom*): „Moj tim i ja, odmah smo prilikom otkrića znali da će se zvati VEGETA. Naime, to je spoj triju engleskih riječi, *vegetables* što znači „povrće“, *vitamins* što označava „vitamine“ te riječi *taste* što znači „okus“. Tako se iz njihovih početnih slova stvorilo ime Vegeta, točnije VEGETA 40.“ (*ZLATA BARTL 2 ne odgovara na pitanje, narator imitira njen glas kao da odgovara; ona i dalje cijelo vrijeme stoji ispred publike*).

Sretna i ushićena, Zlata Bartl strpljivo je odgovarala novinarima na sva njihova pitanja, osim jednog. A to jedno sveprisutne je jedino što je i zanimalo: „Što je točno VEGETA 40 i koji je to njen tajni sastojak?“

Svjetla se polako glase. Mrak

Kraj 7. čina

Čin 8

Na sceni je mrak. Video projekcija prikazuje animaciju na platnu

Video projekcija: animacija prikaže evoluciju Vegete do danas

Čuje se zvuk vedre melodije.

NARATOR (*sa sjetom u tonu*): Bile su to sretne godine, koje su uslijedile za Podravku, ali i Zlatu Bartl i cijeli njezin tim. Naime, Vegeta je postala toliko popularna da je Podravka morala zaposliti dodatnu radnu snagu. I to ne samo radnu snagu, nego također nabaviti strojeve, cijelu tvornicu reorganizirati, a sve s ciljem kako bi na vrijeme mogla isporučiti Vegetu naručiteljima.

O da, naručiteljima! (*narator usklikne*) Dobro ste čuli. Jer svijet kad je čuo o tom izumu, nastala je takva pomama, da je Podravka morala zaposliti i čovjeka koji će samo sjediti u uredu i javljati se na telefon, jer poziva je bilo toliko da je telefon zvonio dan i noć. (*kreće video projekcija*) A da ne pričamo o tome kako su pisma dolazila sa svih strana svijeta. Pohvale, želje, molbe; bilo je i onih ružnih, koje nećemo sada spominjati. Ali zato je bilo i onih lijepih, u kojima ljudi mole da im Zlata pošalje „ma samo žličicu Vegete“ (*narator izgovori kao da moli za nešto*). To su bila pisma koja su mamila osmjeh na lice svih tada prisutnih u Podravci. Uskoro će pisama biti toliko da ih Zlata neće sve uspjeti ni pročitati.

Video projekcija: animacija prikaže pisma koja padaju preko pozornice na hrpu- nagomilaju se (preko cijelog platna).

Gase se svjetla kako narator završi govor.

Kraj 8. čina

SCENA- LABORATORIJ

Svjetla se pale. Rasvjeta je ujednačena. Scena prikazuje laboratorij a ZLATA BARTL 2 izgleda znatno starije nego li u prošloj sceni (ima naočale i na glavi periku- sjeda kosa i trajna frizura). ZLATA BARTL 2 sjedi na drvenom tronošcu, pognuta je nad aparaturu. Kosa joj je sijeda, leđa savijena, a dioptrijske naočale prekrivaju ljubičaste, jako izražene, podočnjake.

Čuje se zvuk vedre, laganog tempa melodije.

Animacija prikaže trganje stranica kalendara od 1959. do 1976. godine

NARATOR (*laganim tempom ali pomalo sjetno- ne tužno*): Bile su to posljednje radne godine za Zlatu Bartl u Podravci. Ali to ju nije spriječilo da i njih provede upravo za istim ovim stolom, za kojim je prije 20 godina napravila prvu Podravka juhu iz vrećice. Za istim ovim stolom gdje je napravila i taj čudesni začim- Vegetu.

Mogla je ona odavno otići iz Podravke, zauvijek obogaćena svojim priznanjem i doprinosom koji je ostvarila zahvaljujući svojoj mašti. Ali ona je živjela za ovo. Za sve ovo što se nalazi ispred nje. Mogla je ona, kao i mnogi danas, uzeti svo bogatstvo koje je stekla, odseliti se u nepoznatu, preveliku za jednog čovjeka vilu, i tamo provesti ostatak života u blagodati i pretjerivanju. Ali to nije bila ona.

Naprосто, njen život se sastojao od mnogo toga, ali novac i slava nisu bili dio toga. Njena vizija i njen život bili su mnogo više od pukog bogatstva. Nešto neopisivo, neizrečeno ali ipak pretočeno u predan rad s mnogo odricanja.

Pred kraj govora Naratora, na scenu dolazi TIM također već malo ostarjeli (svi imaju dioptrijske naočale), okupe se oko Zlate i slušaju je što im govori. (ZLATA BARTL 2 gestikulira rukama, pogledava ih sve, sretnog nasmiješenog lica).

NARATOR NASTAVLJA: Zlata im, kao da joj ovo nije zadnji radni dan, daje upute i kratki sažetak današnjega dana. Kaže im kako se nikako ne smije dogoditi praksa od neki dan, kada su ostajali duže i proizvodili Vegetu, jer se u predviđeno radno vrijeme naprosto ne stiže proizvesti dovoljna količina. Radnici je, kao i svih proteklih dana, pozorno slušaju i klimaju glavom.

Govorila bi im ona tako „Ljudi! Ovo je hrana za živa bića! Ne smije se griješiti!“ (*narator usklikne*), uvjerenjena kako je doista bitno pridržavati se nekih normi i ne dopuštati sudbini da

određuje tijek događaja. I bila je u pravu. Ljudske sudbine i sudbine svih onih čija usta okuse Vegetu uistinu su u njihovim rukama i greška se ne smije potkrasti.

ZLATA BARTL 2 odmakne se od aparature, polako napuštajući scenu- laganim korakom, a svjetla se paralelno priguše i pali se reflektor koji ju prati kako odlazi sa scene; mahne im i ode u desno iza police s knjigama i nestaje, za to vrijeme narator priča.

Iza nje ostane njen tim raditi za aparaturom, s prigušenim svjetlom dok narator ne završi tekst.

NARATOR NASTAVLJA (*sjetno*) : Zlata se tako odmahne od aparature, mahnuvši im i ne razmišljajući o ovom rastanku kao o njenom zadnjem danu (*odlazi sa scene, reflektor je prati, a svjetla su se prigušila*). Naprosto, za nju to nije bio zadnji dan, to je bio njen život, kojeg je živjela svaki dan. Sad je samo došlo vrijeme da sav trud i zasluge gleda kroz drugačiju perspektivu. Perspektivu jedne vizionarke koja je svoj posao i ideju pretočila u mlade ljude naučnike, znanstvenike; sve ljude dobre volje koji žele stvoriti nešto za bolje sutra.

Gase se svjetla. Na sceni je mrak.

Kraj 9. čina

SCENA- BOLNIČKA SOBA

Pale se svjetla, pomalo su tmurna ujednačena ali siva. Scena prikazuje bolničku sobu, s lijeva: vidimo kulisu koja predstavlja zid na kojoj su plave zavjese (trake) ispred kojeg je bolnički ormarić na kojem je tanjur s hranom i preuveličana šalica kave. Pored ormarića nalazi se krevet u kojem leži ZLATA BARTL 2. Na sebi ima ružičastu spavaćicu i pokrivena je posteljinom koja je bijele boje, kosa je bijela (perika trajne frizure u bijeloj boji). Pored kreveta nalazi se i stalak za infuziju. Čuje se zvuk sjetne muzike.

Video projekcija: animacija prikaže sunce s lijeve strane, koje nestaje na desnoj strani platna, pa mjesec i tako ispočetka, u krug. To traje nekoliko trenutaka.

Animacija potom prikaže kalendar kako se trgaju stranice, od 1976. godine do 2005. godine kada uspori i polako se trgaju do 2008. godine

NARATOR (*laganim tempom, sjetno*): Bile su to posljednje godine za Zlatu Bartl (*animacija prikaže sunce pa mjesec; izmjenjuju se u krug*).

Naime, nije se ona osjećala kao da su to njene posljednje godine. Znala je da ona živi vječno u svojim izumima, da ona živi vječno u svojim postignućima. Da ona živi vječno u Podravci kao spomen i duh koji će pratiti sve one koji krenu njenim stopama. A to su stope nekoć mlade neustrašive kemičarke, danas cijenjene i nagrađivane, počasne građanke grada Koprivnice i naše jedine „Tete Vegete“.

I ne samo to, pisma su i dalje stizala; pisma koja su molila za otkrivanje tajne o Vegeti, pisma koja su molila za još samo jedan intervju; pisma koja su slavila njen lik i djelo (*kreće video projekcija*).

Video projekcija: animacija prikaže pisma koja padaju iza scene na platnu.

NARATOR (*sjetno*): Život ju nije mazio, ali ju nije ni pokolebao. Utjehu je nalazila u radu. Ne zato da bi ju netko zbog njenih postignuća uzdigao na tron, već da bi stvorila nešto za bolje sutra. Uvijek je govorila kako je ona samo jedan običan čovjek, kao i svi drugi, i da joj popularnost smeta. I uistinu, uvijek se kretala po istim mjestima, s istim ljudima, jela je istu hranu i nosila istu odjeću kao i prije. Štoviše, po dolasku u Koprivnicu živjela je s ostatkom radnika u tvornici, dijeleći s njima samo jedan obrok dnevno. Da ju sretnete na ulici, nikada ne biste pomislili da je baš „ona“ zaslužna za danas najpoznatiji začim na svijetu. Sve su to bile odlike velike Zlate Bartl.

(narator zastane pa mirnim, tišim tonom izgovara posljednje rečenice)

Njen dolazak za Koprivnicu je značio novu eru, na koju još nitko tada nije bio spreman, ali im je to uvelike promijenilo živote. Dobitnica je mnogih nagrada, uključujući i Nagradu za životno djelo, a zahvaljujući njoj danas postoji i fond „Zlata Bartl“, nazvan po njenom imenu, koji dodjeljuje stipendije najvećim studentskim talentima na području znanstveno-istraživačkih radova. Talentima, koji već sutra možete biti vi, naši mali, ali veliki ljudi.... *(izgovara polako)*

Video projekcija: animacija prikaže natpis „Zlata Bartl“ koji titra, a oko njega je pijetao, začini, sve titra i vrti se u krug oko natpisa. Animacija traje nekoliko trenutaka.

KRAJ

4.3. Predprodukcija

Prvi i glavni dio kod animiranja je predprodukcija. Ona počinje sa idejom koja se razvija kroz redateljsku koncepciju, sinopsis, scenarij, model listu i knjigu snimanja. Taj redoslijed nužan je kod filmske animacije, ali kada govorimo o animaciji za kazališta, pravila se mijenjaju. Ne postoji slijed radnji u pripremi. Priprema se mijenja od predstave do predstave, ovisno o dramskom tekstu i potrebama. Video umjetnik, koji je zadužen za projekcije, mora biti uključen u projekt od prvoga dana te je jednako relevantan kao i ostatak tima koji radi na projektu. Komunikacija cijeloga tima od izuzetne je važnosti jer u konačnici svi elementi predstave moraju tvoriti jedinstvenu priču.

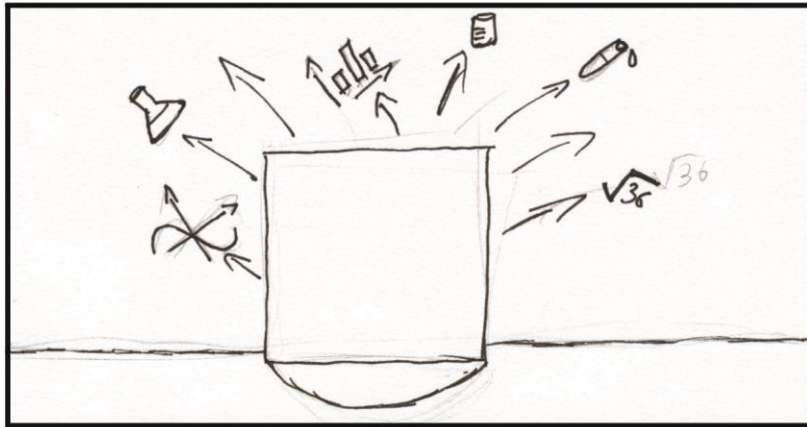
Predprodukcija za predstavu „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“ započela je samim čitanjem dramskoga teksta. S obzirom na to da se radi o dječjoj predstavi, u samome startu odlučeno je da će projekcije biti animiranog karaktera te nositi dramaturšku, pomoćnu i likovnu ulogu. Uloga projekcije mijenja se kroz scene, ovisno o naraciji koja vodi priču. Kroz izradu koncepta upravo je naracija bila nit vodilja koja je odredila mnoge parametre kod projekcija. Cijeli koncept razrađen je u obliku knjige snimanja.

4.3.1. Knjiga snimanja

Cijeli koncept zaokružen je i definiran izradom knjige snimanja. Klasična knjiga snimanja koristi se u predprodukciji animiranih filmova kako bi se „raskadrirao“ film i prikazale kretanje likova u odnosu na kameru. Kod ovoga projekta nije bilo potrebe za izradom takve knjige snimanja, s obzirom na to da je animacija prilagođena kazalištu. To znači da nema kretanje kamere već je samo jedan kut gledanja te samim time nema raskadriravanja. Unatoč tome, postojala je velika potreba za prilagođenom knjigom snimanja kako bi se organizirale projekcije i uskladile sa naracijom te u konačnici i rasporedile po scenama. Na taj način napravio se plan izrade animacija. Skice koje se nalaze u knjizi snimanja također su prilagođene i u sebi sadrže finalni razmještaj scenografije. Osim scenografije, u knjigu snimanja je uključena i naracija koja je prethodno snimljena. Prema njoj je određeno koliko je vremena potrebno za koju scenu te točno u kojem trenutku se koja projekcija treba pokrenuti.

Kako se radi o projekcijama, bilo je potrebno naznačiti i razraditi načine projiciranja. Postoje dva glavna načina, a to su: prednja i stražnja projekcija (*back* i *front* projekcija). Kod prednje projekcije projektor se nalazi s iste strane kao i publika, dok se za potrebe stražnje projekcije postavlja iza platna. Za projekt je odabrana prednja projekcija iz nekoliko razloga: prvenstveno zbog projekcije na tilu koja se koristi u nekoliko scena, a zatim i zbog čistoće slike i dovoljno prostora na pozornici da glumci ne upadaju u snop svjetla.

Sama knjiga snimanja doživjela je nekoliko izmjena kako se stvarao koncept te je na kraju definirano da će animacije većinski pratiti naraciju u pozadini. Dramaturški gledano, projekcija nosi važnu ulogu kod kulminacije predstave. Primjerice kod projekcija pijetla, koja ga prikazuje kako ulijeće u laboratorij i ruši aparaturu i sastojke koji se u njima nalaze, slučajno dolazi do otkrivanja tajnog sastojka za Vegetu. Ta scena uvodi projekciju kao glavnog glumca koji u tom trenu preuzima na sebe stvaranje kulminacije priče. Ovdje se kazališni elementi prepliću i bitno je dobro uskladiti mizanscenu sa kretnjom projekcije kako bi se dobila iluzija interakcije.

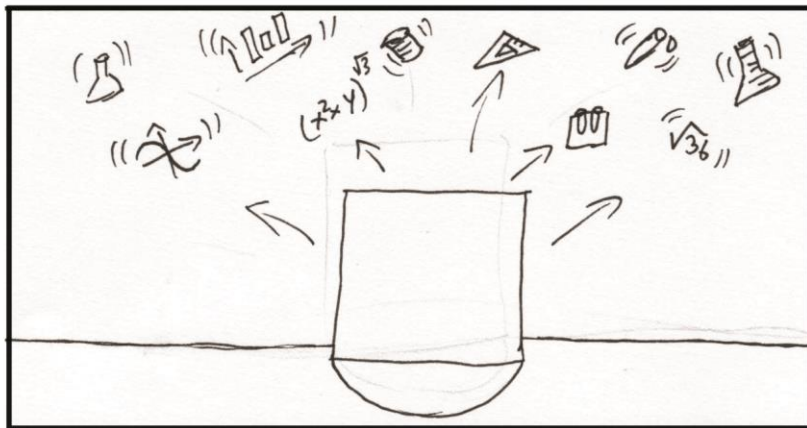

Scena 1

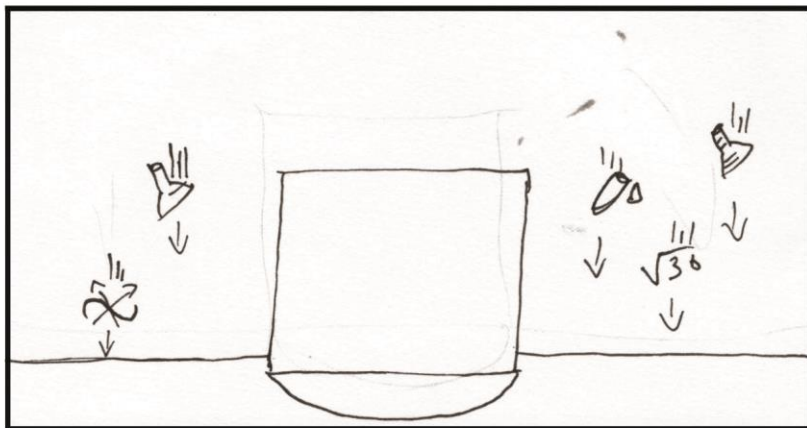
Narator: „(...) No to nisu bile niti bajke niti priče za laku noć. (...)”

Na platno koje se nalazi iza rund bine prikazu se animacije.

Sa sredine platna na sve strane lete znanstveni pojmovi, aparature, grafovi...

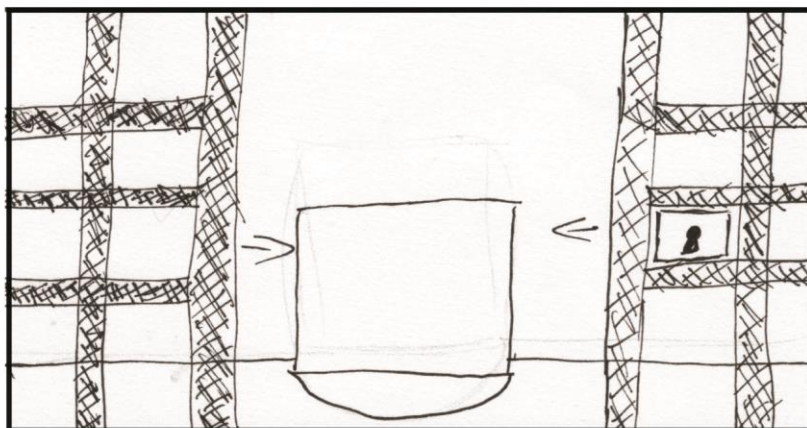

Zadržavaju se u zraku i titraju.

Narator: „(...) Napunivši 18. godinu (...)”

svi znanstveni pojmovi, aparature, grafovi i ostali vizuali koji titraju na platnu naglo popadaju i nestaju s platna.

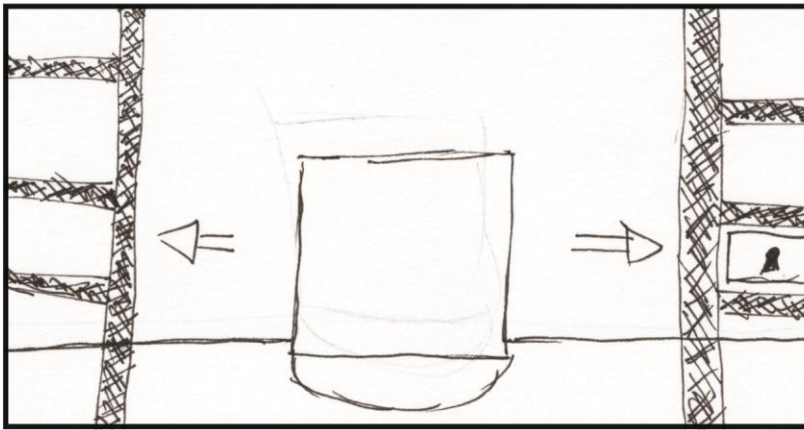

Rund bina se okreće

Narator: „ (...) 1945. godine”

Na til koje se nalazi ispred rund bine prikazu se animacije.

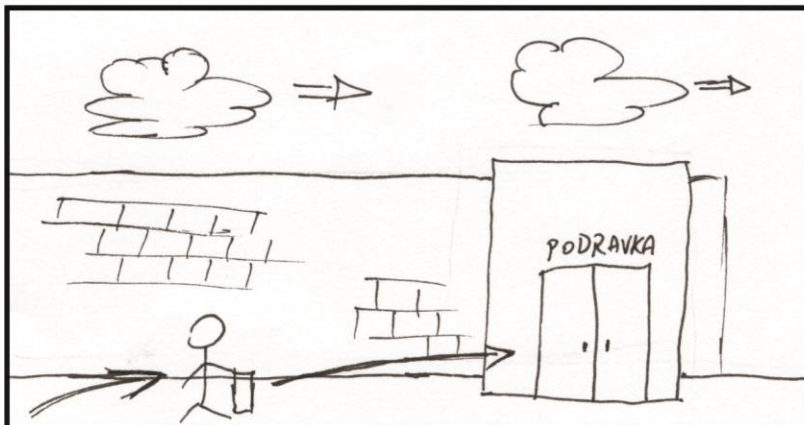
Rešetke koje dolaze s lijeve i desne strane i zatvaraju se.

Narator: „(...)Tada se, uz pomoć prijateljske ruke i poznanstava...”

Rešetke se otvaraju i nestaju jednako kako su i došle.

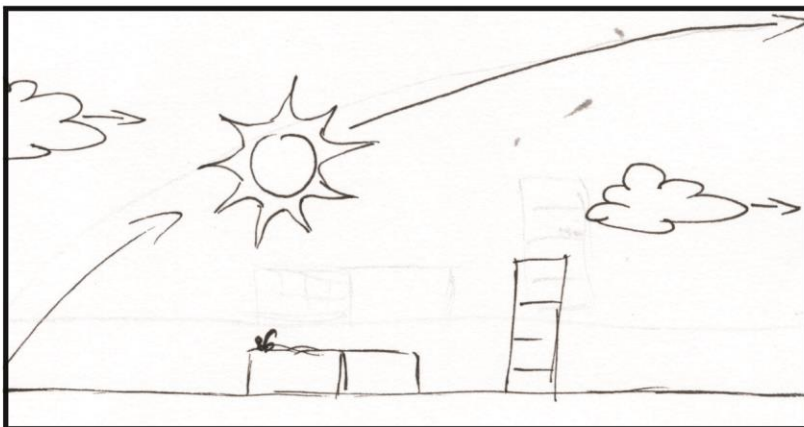
Rez.

Scena 2

Na platnu iza kulisa prikazuje se animacija oblaka kako putuju po nebu.

Rez.

Scena 3

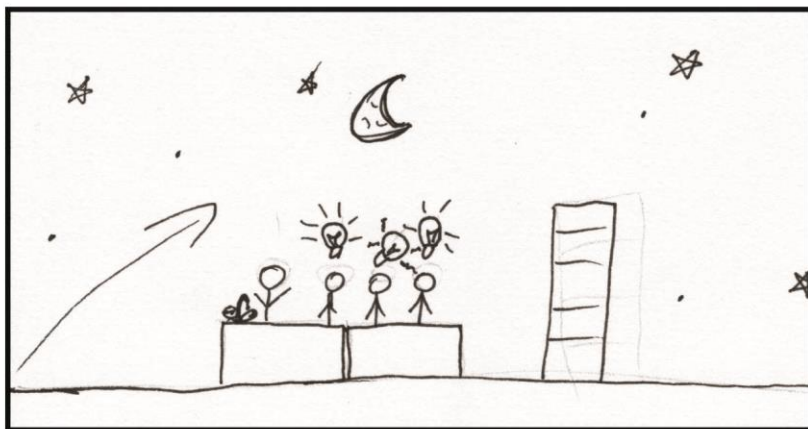
Na platnu iza kulisa animacija dana. Sunce koje dolazi iz lijevog donjeg kuta platna i diže se prema sredini platna te izlazi kroz desni gornji kut.

Pretapanje

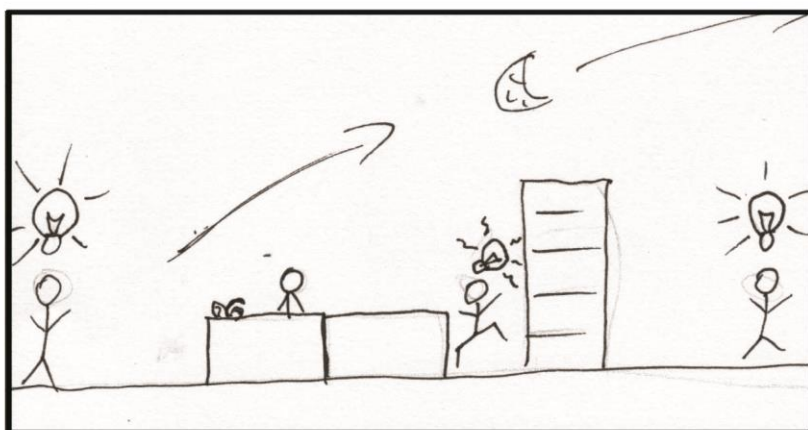

Mjesec koji dolazi iz lijevog donjeg kuta platna i diže se prema sredini platna te izlazi kroz desni gornji kut.

Kružna animacija.

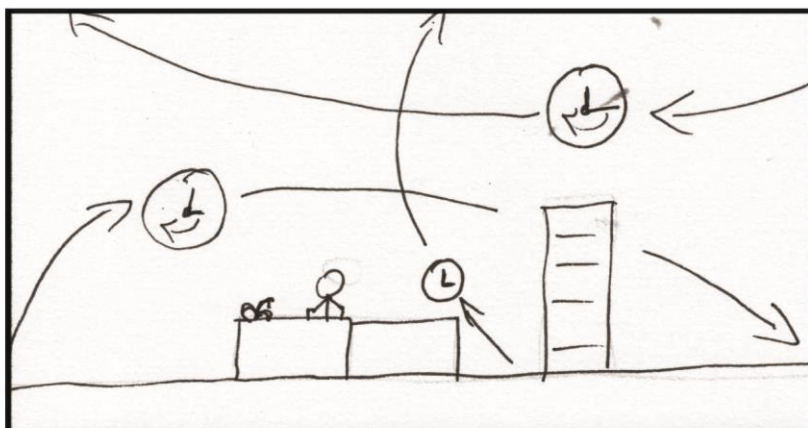
glumci su poredani oko Zlate animacija prikaže lampice koje se redom popale iznad njihovih glava i zatitraju. Jedna od lampica iznad jednog od glumaca stvori se nakošeno i jedva zatitra i nastavi titrati.

Kako se glumci razbježe tako ih i lampice prate van sa scene.

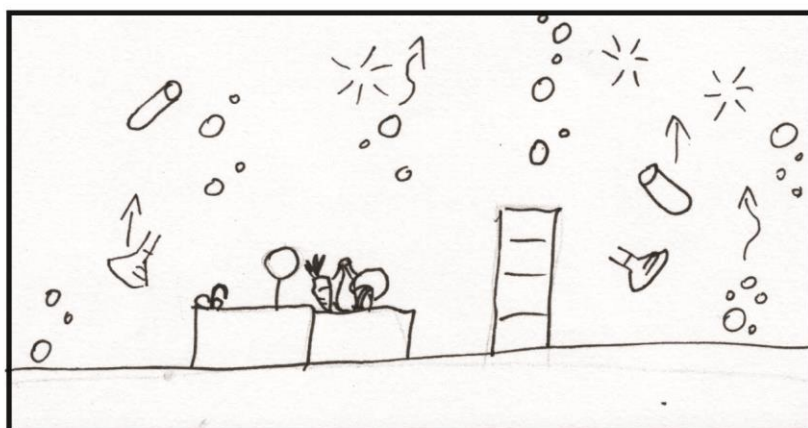
Cijelo vrijeme je noć i mjesec putuje prema desnom gornjem kutu platna.

Pretapanje

Zlata čeka da se oni vrate, animacija prikazuje na platnu satove koji iz svih smjerova izlaze i odlaze, a kazaljke im se sumanuto brzo vrte.

Pretapanje

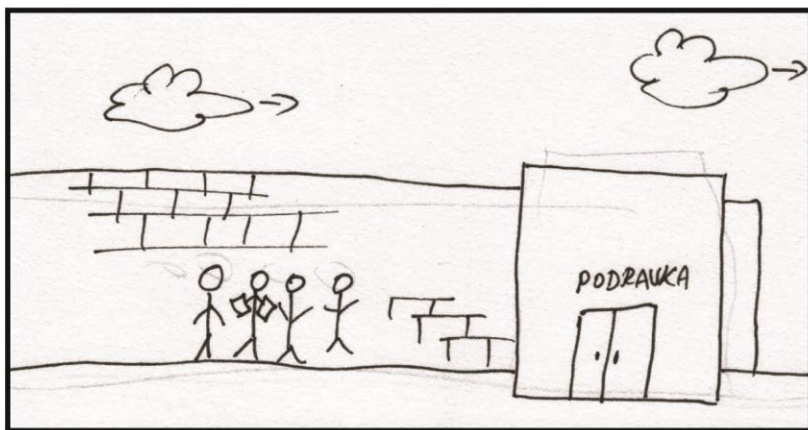

Glumci donesu sastojke i iz donjeg djela se po platnu počinju dizati epruvete i mjehurići koji se rasprsnu.

Rez.

Scena 4

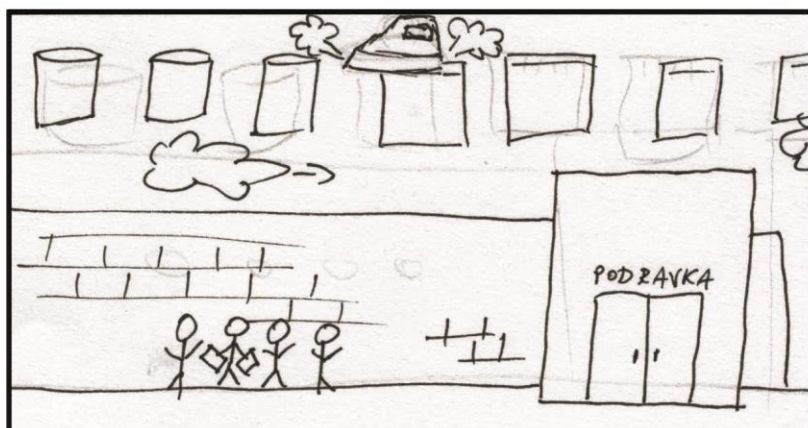
Po platnu iza kulisa putuju oblaci.

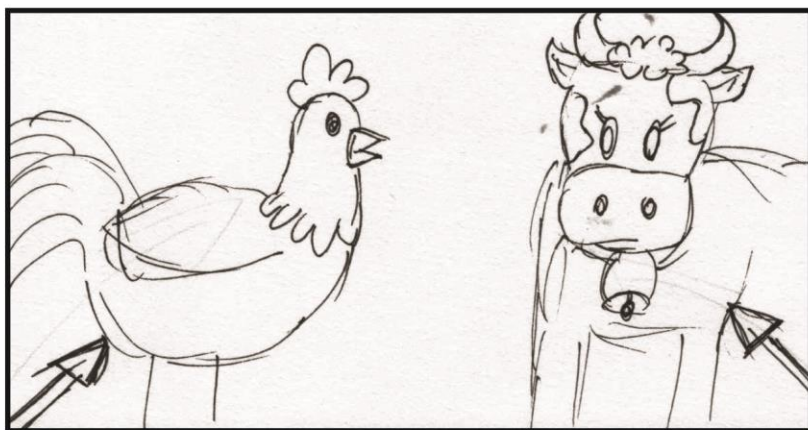
Narator: "(...)nedostatka strojeva i loše situacije u kojoj se Podravka nalazila, zatvarale glačalima"

Spušta se pegla i zatvara vrećice koje dolaze s lijeve strane i izlaze na desnu.

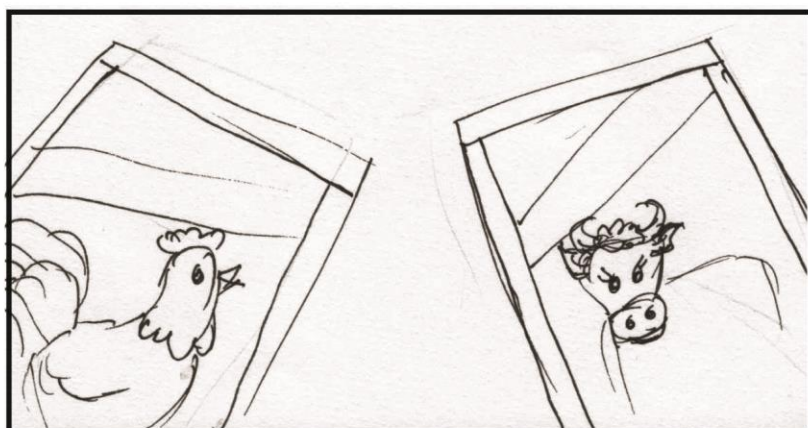
Rez

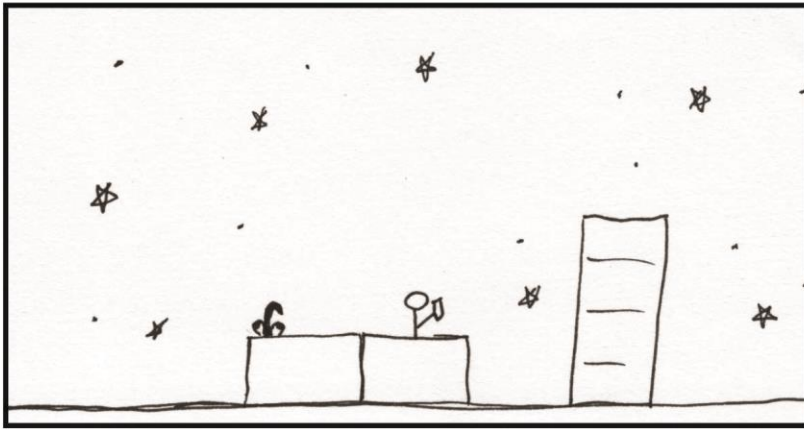
Iza kulisa s lijeve i desne strane pojave se krava i pijetao te zauzimaju pozu koju imaju na omotu od juha.

Oko njih se pojave vrećice i oni namignu.

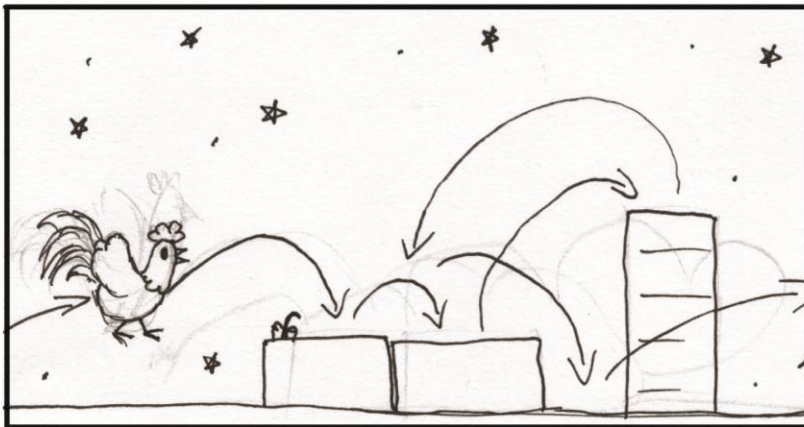
Rez

Scena 5

Iza kulisa vidimo zvijezde kako titraju.

Animacija se nastavlja na platnu i kada svjetlo bljesne.

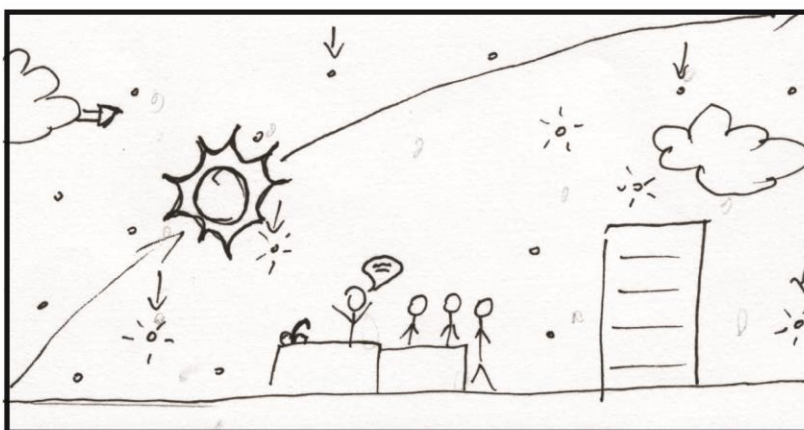

Nakon bljeska projekcija na tilu ispred kulisa prikaže pijetla koji s lijeve strane uljeće i skaće po laboratoriju i izlazi na desnu van.

Trenutak kada Zlata proba žuti prah iznad njene glave pojavljuju se dva mala oblačića i jedan veliki u kojemu je žarulja. Zrake se iz velikog oblaka prošire kroz cjelu platno.

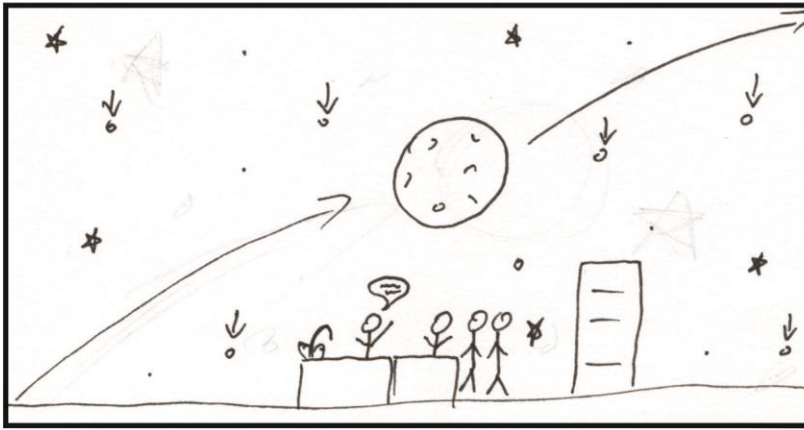
Rez

Scena 6

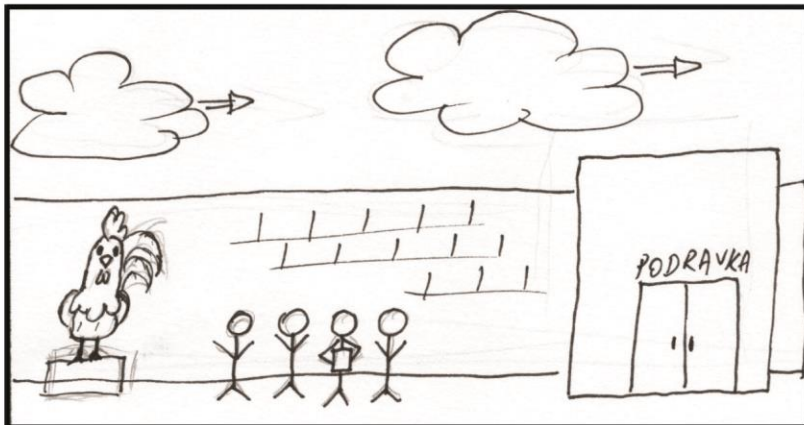
Iza kulisa na platnu prikazuje se dan i sunce koje odlazi u desni gornji kut.

Na til projekcija žute prašine koja pada iz gornjeg dijela prema dolje.

Dan u pozadini prelazi u noć pretapanjem i izlazi mjesec.

Rez.

Scena 7

Na platnu iza kulisa prolaze oblaci.

Rez.

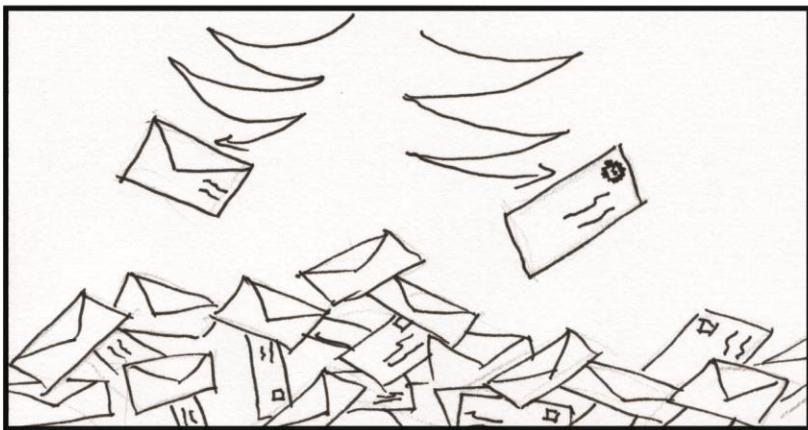
Scena 8

Nema kulisa, na platnu se kronološkim redoslijedom prikazuju slike evolucije vegete...

...do danas.

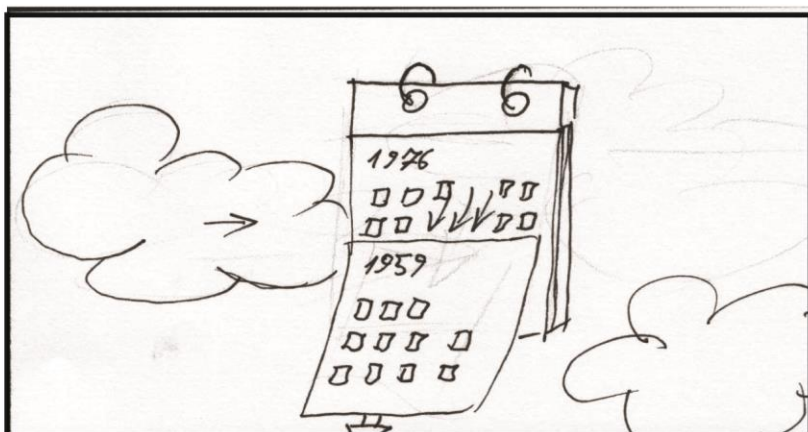
Pretapanje.

Narator: "(...)o tome kako su pisma dolazila sa svih strana svijeta."

Animacija prikaže pisma koja počinju padati cik-cak i gomilati se na hrpu.

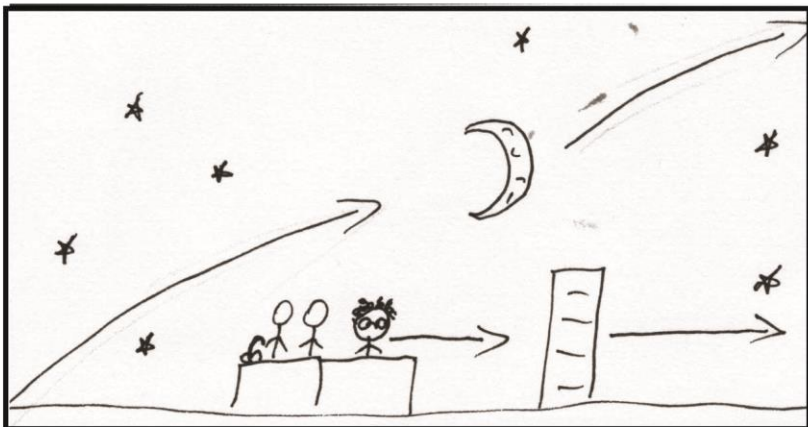
Rez.

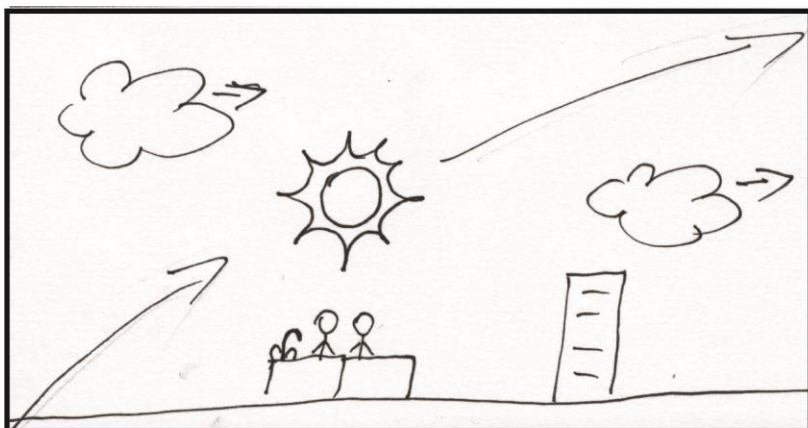
Scena 9

Animacija prikaže trganje stranica kalendara od 1959. do 1976. godine

Animacija izmjenjuje se dan, noć, dan...

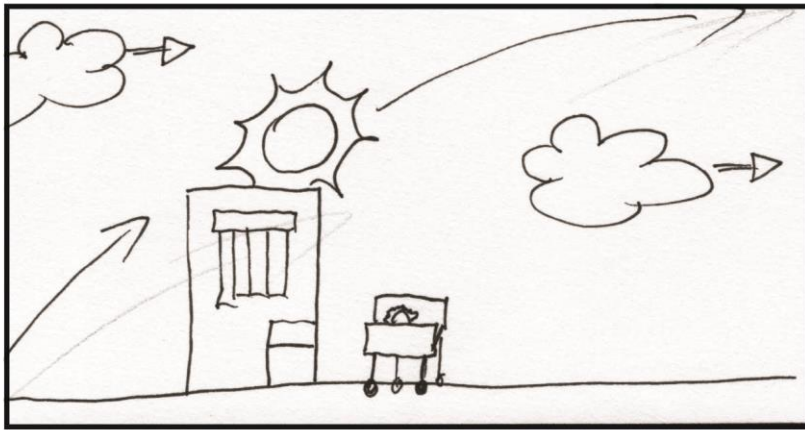

... noć i Zlata Bartl odlazi

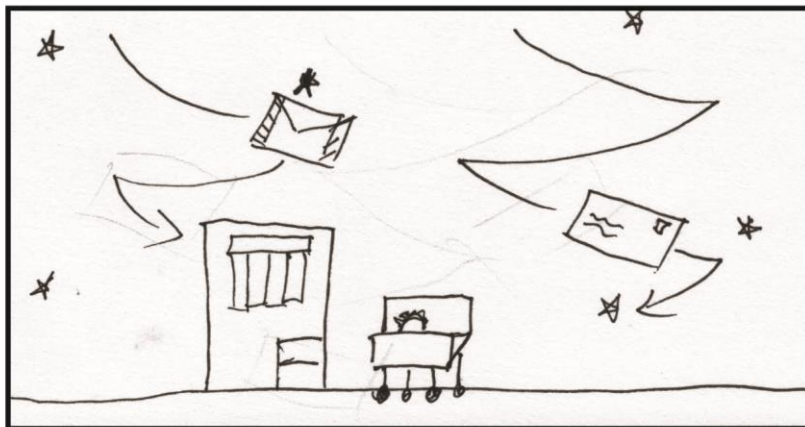
dan i nje više nema.

Rez.

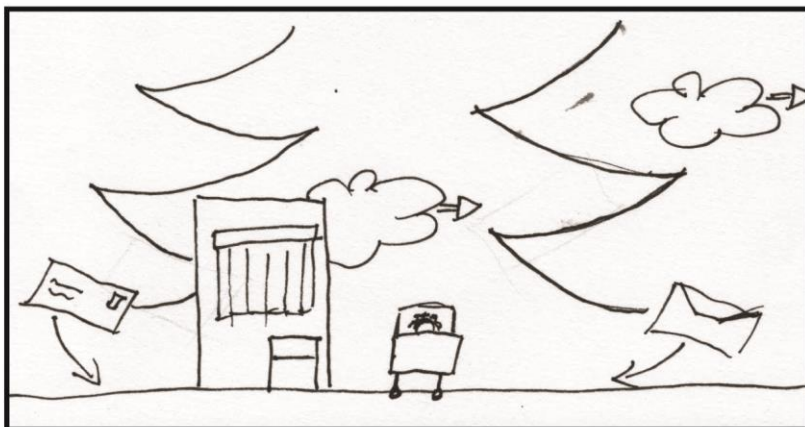
Scena 10

Iza kulisa na platnu mijenjuju se dan i noć.

Narator: „(...)I ne samo to, pisma su i dalje stizala pisma koja su molila“

pisma počinju padati cik-cak po platnu

iza pisama koja padaju nastavi se mijenjati dan i noć.

Kraj naratorovog govora pretapanje...

Pojave se slova i oko njih kemijski elementi, pisma, epruvete, grafovi i iz donjeg desnog kuta naviri se pijetao.

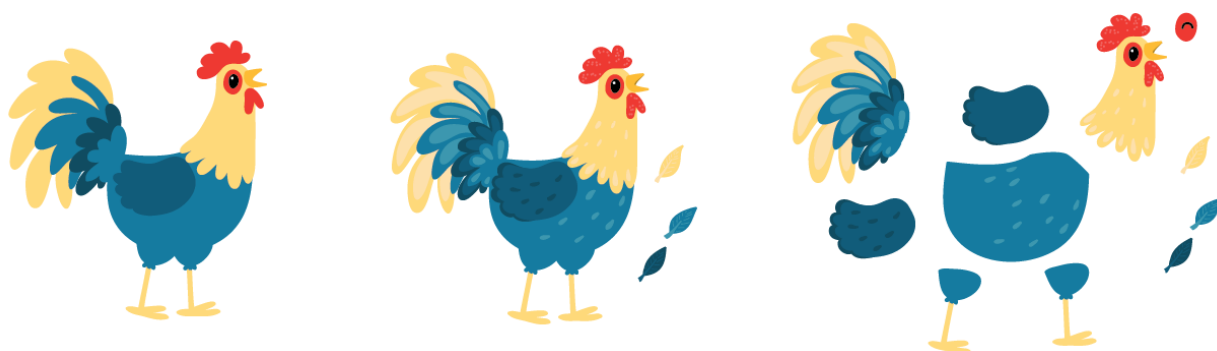
4.3.2. Likovno rješenje

Posljednji korak predprodukcije je odabir te izrada likovnog rješenja koji se usklađuje sa scenografijom kako bi stvorio jedinstveni doživljaj cjelokupne scene. Likovno rješenje je izuzetno bitno, jer definira vizualni izgled i način animiranja te je prvi pogled u finalni izgled animacije.

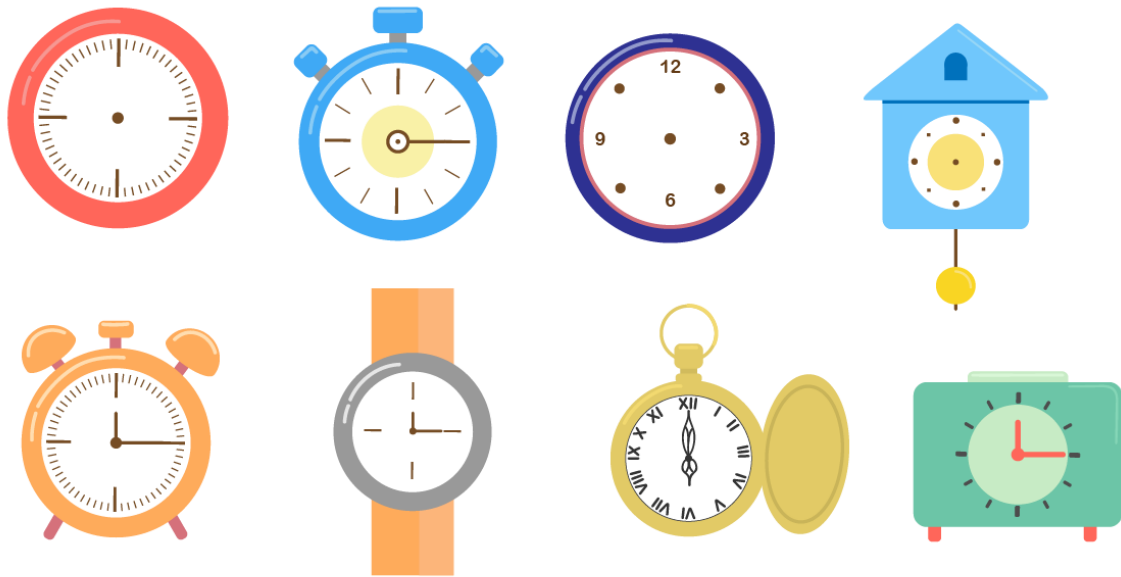
Kod likovnog rješenja za predstavu „Zlata Bartl: žena koja je otkrila Vegetu“, fokus je bio na činjenici da se radi o dječjoj predstavi koja mora biti vedra i razigrana. U isto vrijeme, radi se uglavnom o pomoćnim projekcijama koje funkcioniraju uz scenografiju i ne smiju se isticati nad njom. Upravo radi postizanja suradnje između scenografije i projekcije, odabrano je plošno likovno rješenje bez mnogo detalja i razigranih boja. Svi vizuali ručno su nacrtani i prošli su kroz nekoliko faza razrade kao što se može vidjeti na primjeru pijetla (slika 4.2.2.0.).

- **Skiciranje** – svaki vizual počinje idejom i skicom koja se razrađuje u suradnji sa redateljem
- **Plošno iscrtavanje** – prva faza rada u programu gdje se lik iscrtava i formira
- **Dodavanje detalja** – nakon što je lik iscrtan dodaju mu se detalji kako bi se unijelo više života u njegov likovni izgled.
- **Rastavljanje u *layere* po hijerarhiji** – stvaranje konstrukcije potrebne za animiranje

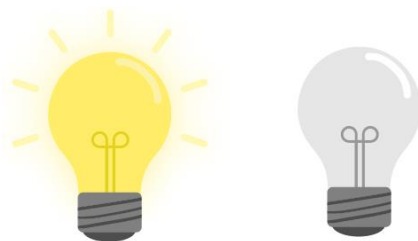
Plošno likovno rješenje samo po sebi ponaša se kao kolaž, što znači da je kod animiranja potrebno rastaviti ga na elemente koji se mogu micati i složiti u zasebne *layere* po hijerarhiji. Najbolji primjer slojevitosti je vizual pijetla koji ima najsloženiju animaciju. Tokom izrade vizuala, bilo je potrebno obratiti pozornost na sve dijelove koji se miču te ih pravilno složiti po dubini kako se ne bi dogodilo da primjerice, u animaciji stražnje krilo ide ispred glave ili prednje krilo iza repa. Pozadine kod projekcija, kao što je zatvaranje rešetaka i pijetao, imaju bijelu pozadinu zbog prednje projekcije na tilu. Time se dobiva efekt transparentnosti, a mogu se koristiti i kao prednja rasvjeta.

Slika 4.3.2.0. Sve faze razrade vizuala

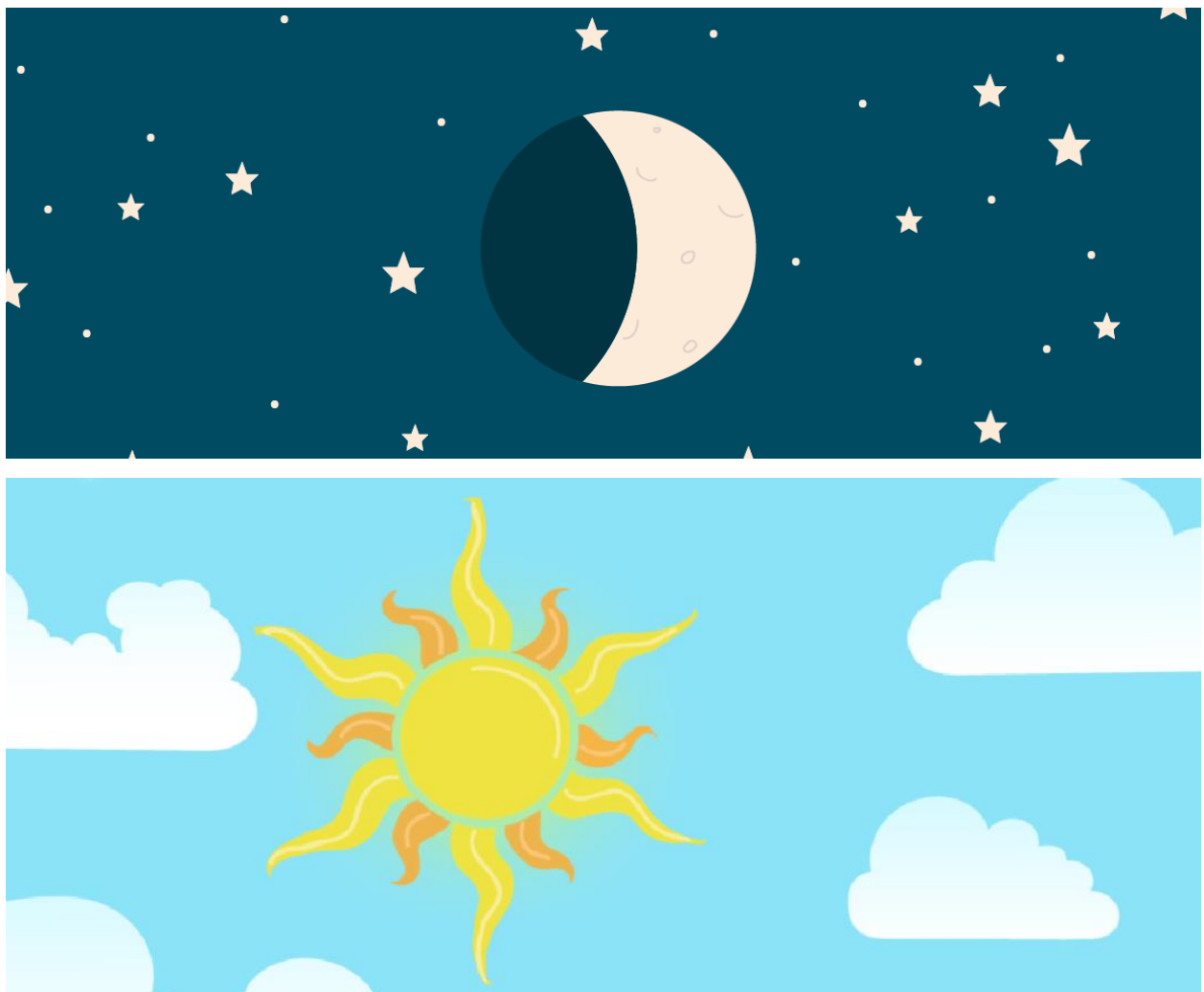
Slika 4.3.2.4. Vizuali satova

Slika 4.3.2.5. Vizual žarulja i ideje

Slika 4.3.2.6. Vizual vrećice

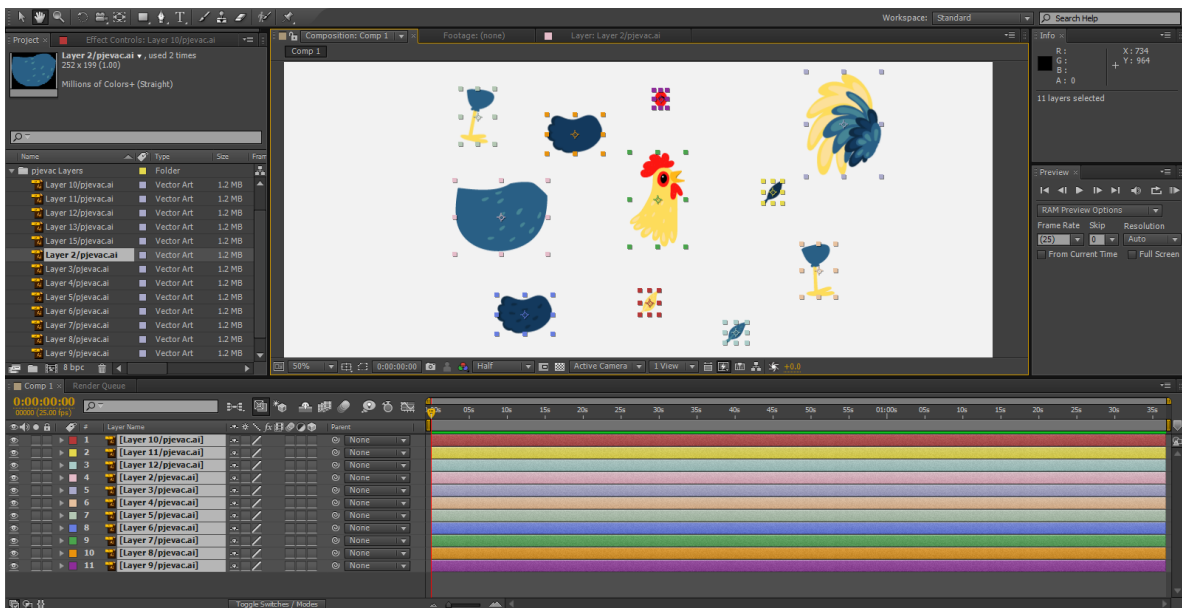

Slika 4.3.2.7. Vizual noći i dana

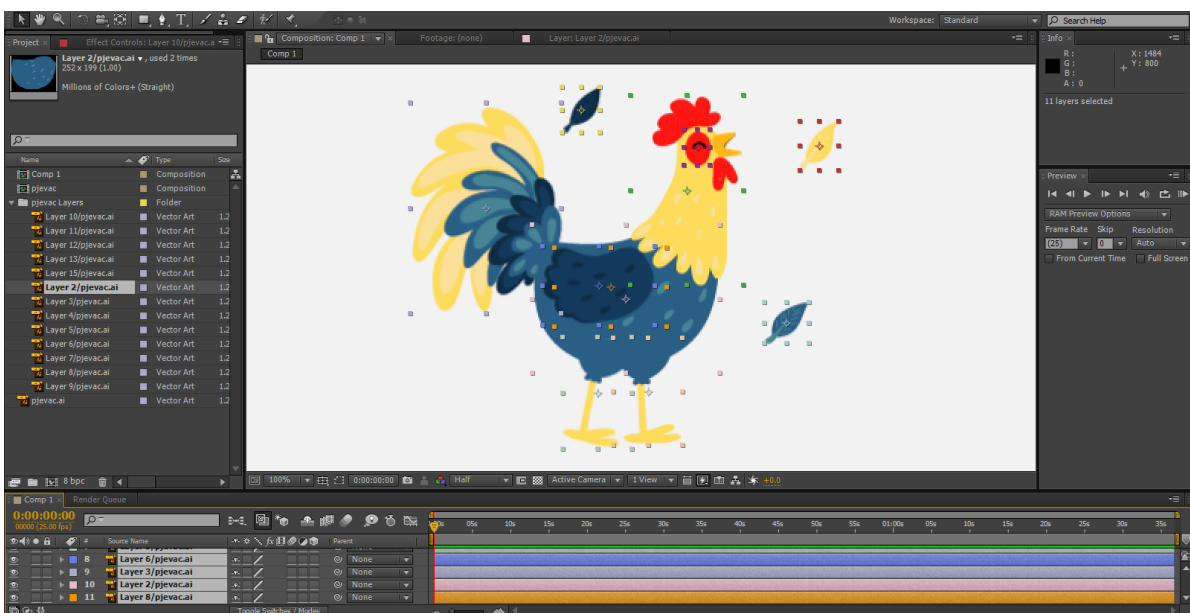
4.4. Animiranje

Sam proces animiranja započeo je već kod ilustriranja, gdje se ujedno i nametnuo način animiranja. S obzirom na to da su svi vizuali crtani u programu „Adobe Illustrator“, kao logičan slijed nametnulo se animiranje u programu za animacije „Adobe After effects“. Jedan od glavnih razloga korištenja istih jest kompatibilnost programa, što znači da se vektorske grafike direktno mogu unijeti u program za animiranje i mijenjati po potrebi, bez da se iz istog izlazi.

Izravnim unošenjem Illustrator projekta, *layeri* se pretvaraju u pojedinačne slike i upravo tu dolazi do izražaja važnosti rastavljanja vizuala navedenih u prošlom poglavlju.

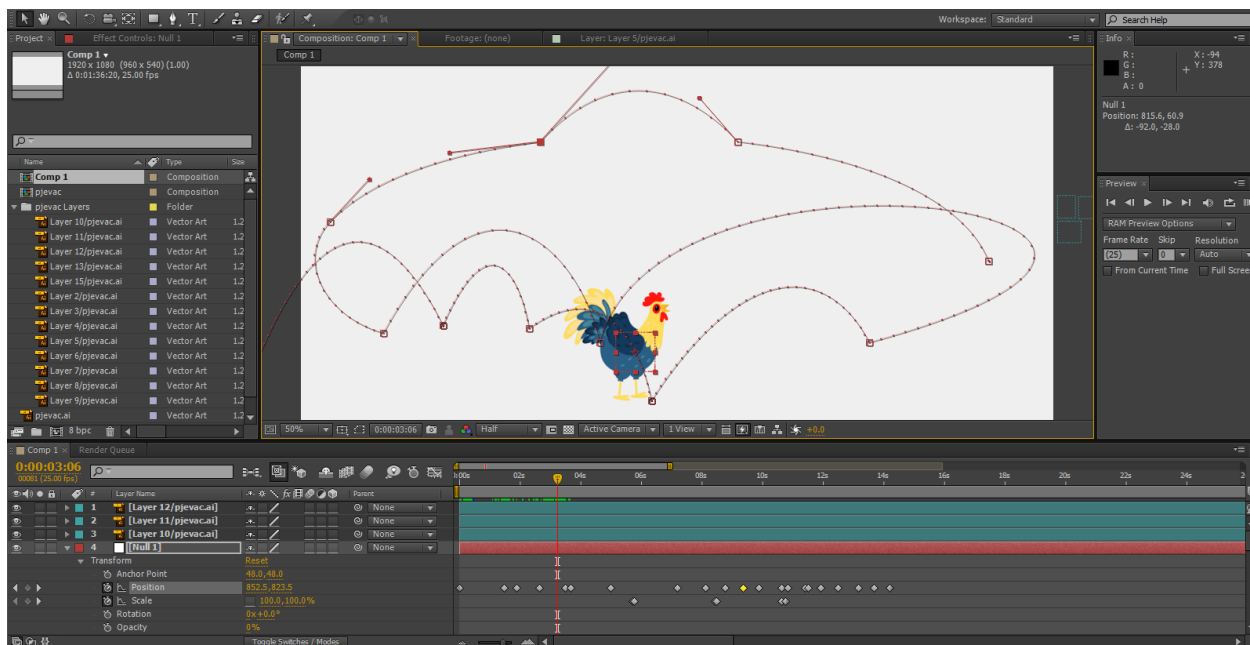

Slika 4.4.1. Prikaz uvođenja Illustrator projekta u layerima u Adobe After effects program

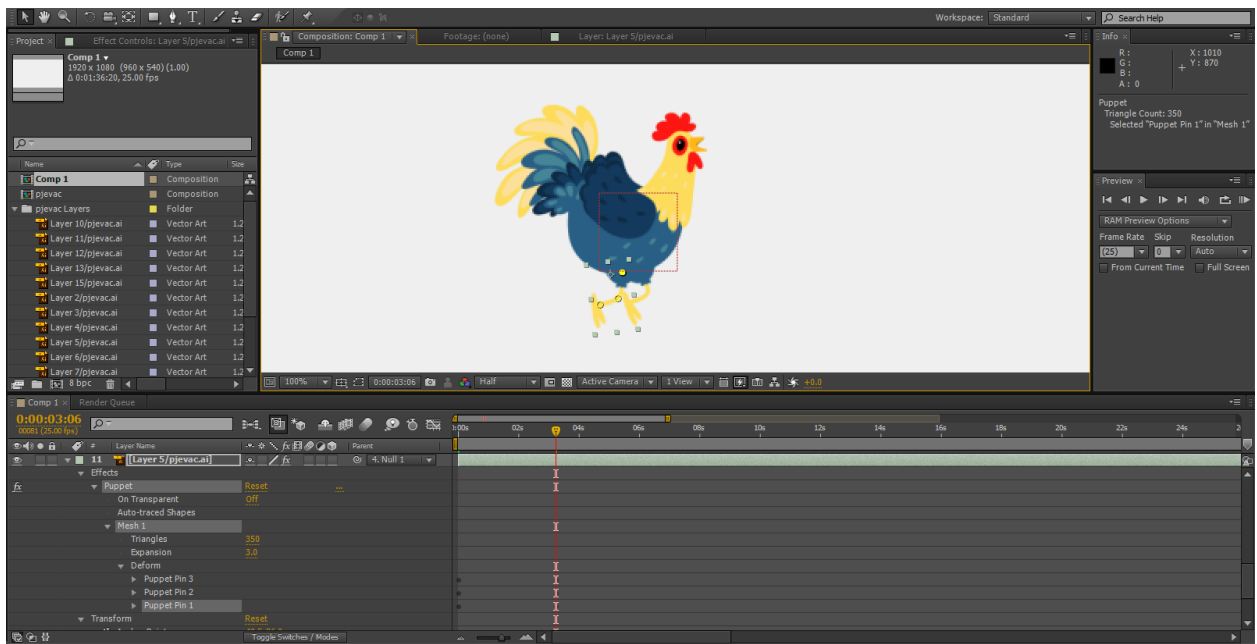
Slika 4.4.2. Hijerarhijski posloženi i namješteni layeri

Nakon slaganja *layera* po hijerarhiji, kako ne bi morali svaki segment zasebno pomicati i animirati, dovoljno ih je povezati *null* objektom. On je nevidljiv i možemo ga povezati s ostalim elementima putem *parentinga*. Time ga postavljamo kao roditelja elementima, što znači da kada pomaknemo *null* objekt svi elementi povezani na njega napraviti će jednaki pomak. Pomicanjem *null* objekta stvaramo putanju pokreta po kojoj se kroz određeno vrijeme omeđeno *keyfraimovima* pomiču svi vezani elementi.

Slika 4.4.3. Putanja pokreta null objekta

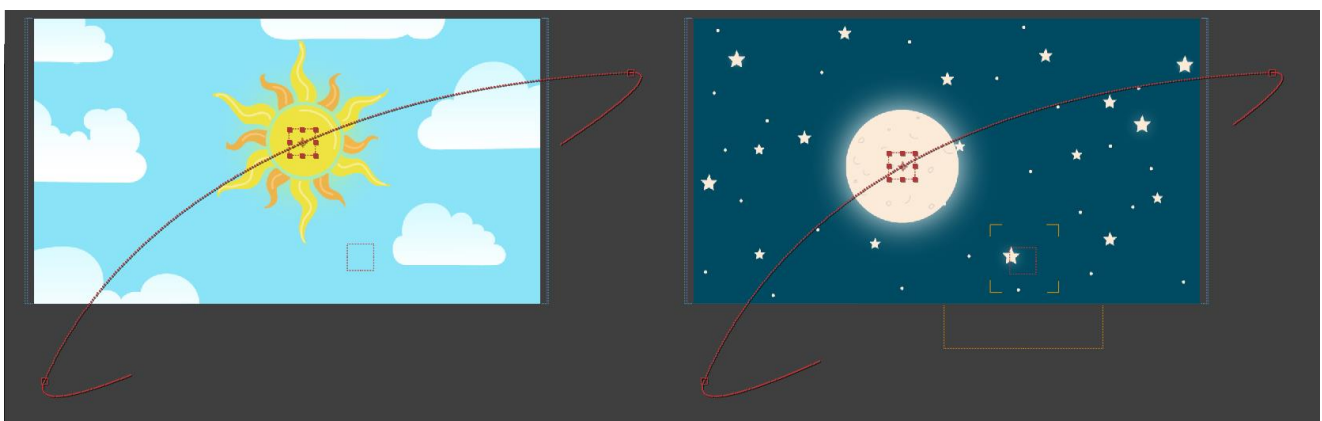
Na primjeru pijetla možemo vidjeti kako izgleda putanja *null* objekta, gdje svaki kvadratić unutar putanje označava jedan *keyframe*. Zadržat ćemo se na primjeru pijetla, s obzirom na to da on ujedno zahtjeva i animiranje unutar putanje *null* objekta. Kako skače po laboratoriju tako maše krilima, pomiče noge te zapravo pomiče cijelo svoje tijelo. Većinu tih pokreta moguće je dobiti rotiranjem i micanjem elemenata, no određeni pokreti su zahtijevali veću manipulaciju elemenata. Primjerice, kod nogu nije bilo dovoljno samo rotiranje da dočaraju skakanje, za taj pokret potrebno je i savijanje. Kako se radi o plošnom rješenju bez mnogo detalja, pogodan je za korištenje *puppet toola* u animaciji. *Puppet tool* omogućava da pomoću *pinova* (točke koje fiksiraju sliku) podijelite element na dijelove. Ovaj postupak funkcionira na način da se odrede točke pomicanja, primjerice kod nogu pijetla imamo tri bitne točke: gornji početak noge, središnji zglob i stopalo. Upravo na te točke postavimo pinove koji će ograničiti micanje, što znači da ako pomičemo pin na stopalu slika će se micati do pina na središnjem zglobu koji ostaje fiksiran. Takvim pomicanjem možemo dočarati savijanje zglobova kod poskakivanja.

Slika 4.4.4. Korištenje puppet toola

Kod pozadinskih animacija, kao što je izmjena dana i noći, koristila se ponavljajuća kružna putanja *null* objekta kako bi sve mjesečeve mijene i sunce imali identičan put. Pozadinske animacije su uglavnom koncipirane tako da imaju identičan početak i kraj te se mogu neprimjetno ponavljati, što je izuzetno bitno s obzirom na to da vrijeme trajanja scene u predstavi može varirati.

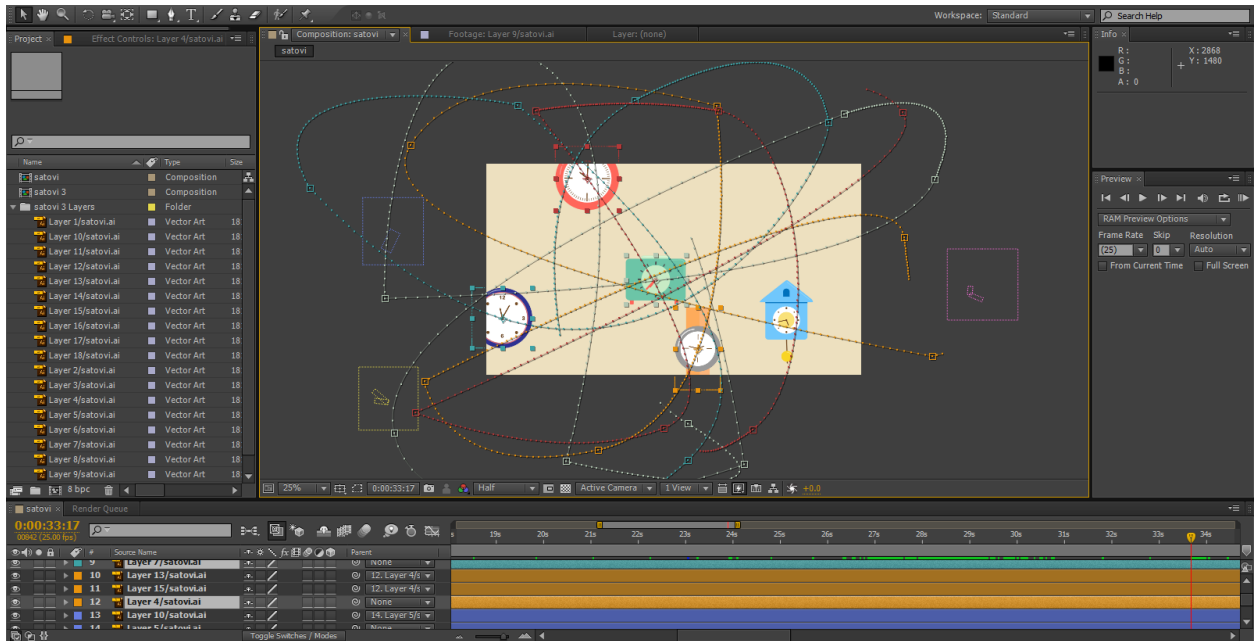
Izmjena dana i noći dočarana je pretapanjem, a elementima je dodan svjetlosni efekt kako bi se doprinijelo atmosferi predstave. Kod zvijezda, taj efekt je animiran da stvari dojam treperenja.

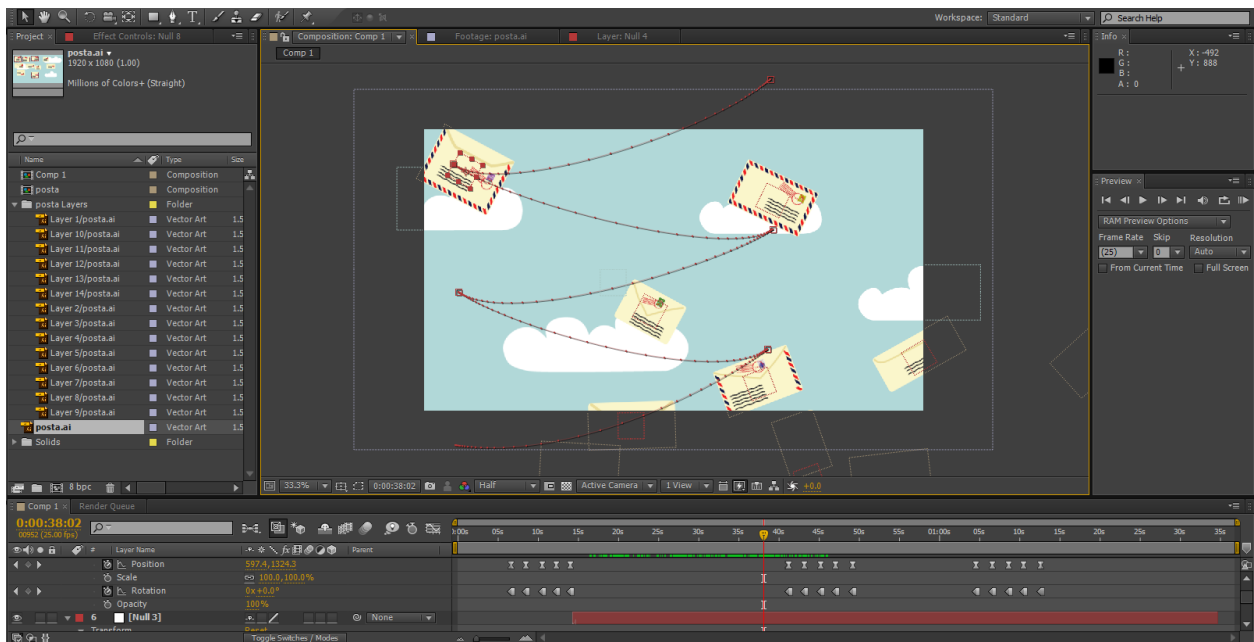
Slika 4.4.5. Kružna putanja null objekta u izmijeni dana i noći

Razne kombinacije ovih postupaka koristile su se u animiranju ostalih video projekcija. Primjerice, kod projekcije satova, kazaljke su animirane zasebno, a svaki sat kreće se po svojoj

putanji *null* objekta. Pisma padaju po putanji *null* objekta, ali za razliku od drugih primjera i svojom rotacijom prate putanju.

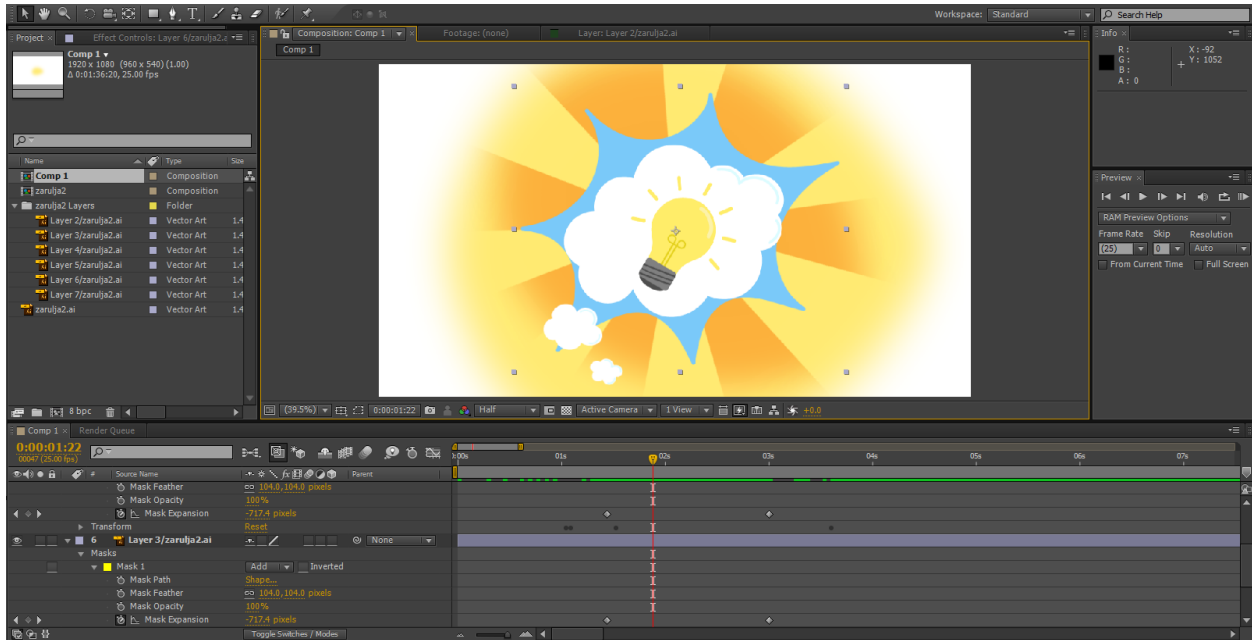

Slika 4.4.6. Satovi sa svojim null objekt putanjama

Slika 4.4.7. Pisma koja rotacijom prate putanju null objekta

Kada se u glavi Zlate Bartl rodi ideja za Vegetu, projekcija naglašava taj trenutak. Kod te projekcije pojavljuju se oblačići, zatim žarulja i zrake; efekt pojavljivanja dobiven je na način da je veličina elemenata u početku smanjena na nulu te postepeno raste, dok element zraka ima masku sa transparentijom koja se širi i stvara dojam rasta.

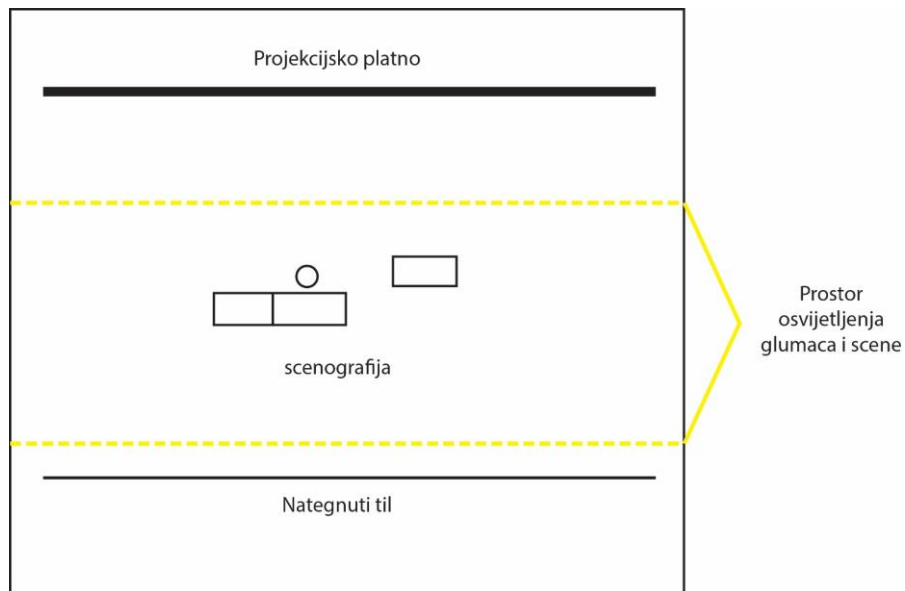

Slika 4.4.8. Manipuliranje vidljivosti pomoću maske

4.5. Oblikovanje svjetla

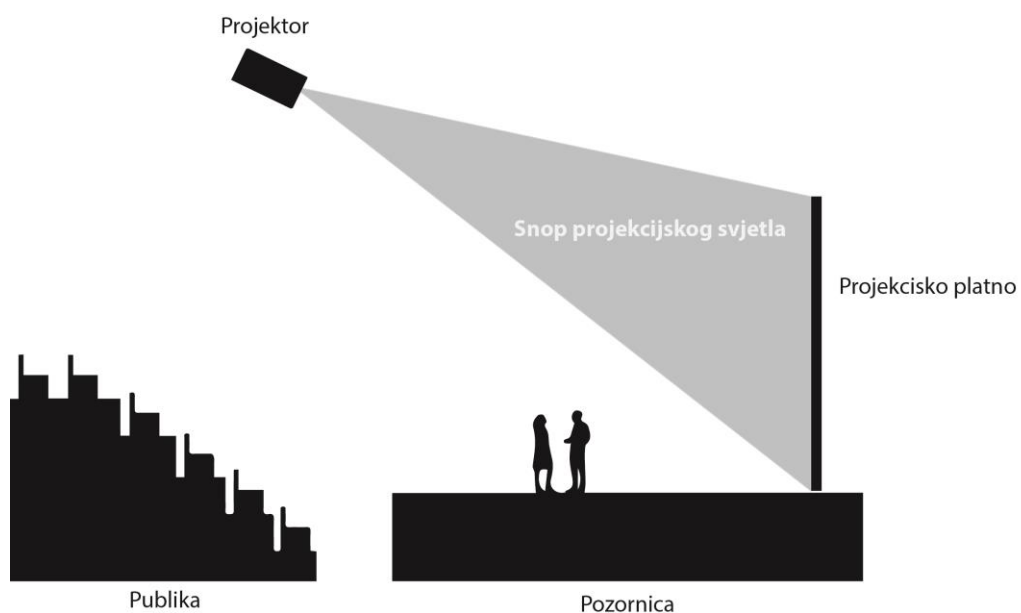
Svjetlo je element koji može činiti čuda za predstavu: naglasiti detalj, stvoriti atmosferu, ali jednako tako i lošim postavljanjem uništiti isto. Stoga s njim treba postupati oprezno i promišljeno. Ne postoji jedinstveno rješenje za postavu rasvjete, ona ovisi o predstavi, kazalištu u kojem se odvija predstava, scenografiji, korištenju projekcija, kostimografiji, viziji redatelja i mnogim drugim parametrima. Također možemo reći da je oblikovanje svjetla umjetnost sama za sebe sa izuzetno kompleksnim i širokim tehničkim područjem.

Koncept osvjetljenja pozornice za predstavu podijeljen je na tri bitna dijela. Prvi je projekcija na platnu u pozadini, drugi je rasvjeta na glumcima i sceni, a treći je prednja projekcija na tilu.

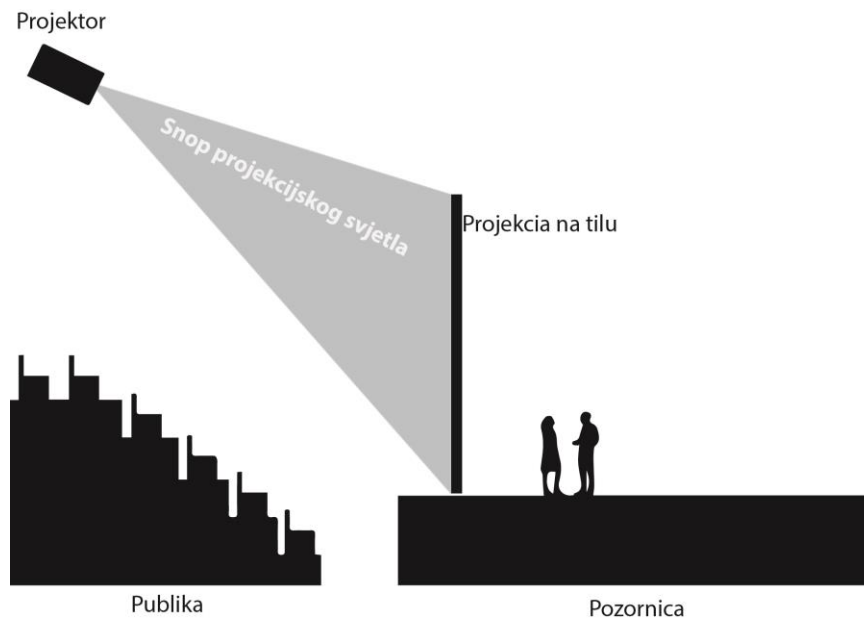
Slika 4.5.1. Prikaz rasporeda scene i podjele na tri prostora rasvjete

Prvo što se mora uzeti u obzir je projekcija na platnu u pozadini. S obzirom na to da se koristi prednja projekcija, izuzetno je bitno da se projekcijski snop svjetla i rasvjeta ne preklapaju. Upravo iz tog razloga, platno je povučeno iza, dublje u scenu, a projektor se postavlja visoko iznad publike. Visoko postavljanje projektor znači oštiji snop projekcijskog svjetla, što omogućava veći prostor za mizanscenu glumaca i scenografiju. Tek kada se projektor postavi, popravljamo geometriju slike kako bismo dobili pravilne proporcije.

4.5.2. Prikaz prednje projekcije i odnosa snopa iz projektor prema glumcima i sceni

Jednako tako, bitna je i projekcija na tilu koja se nalazi u prvom planu ispred scene. Radi se o prednjoj projekciji i ona također ne smije biti osvijetljena, ali iz drugih razloga, kako bi til zadržao prozirnost, stoga se rasvjetom naglašava scenografija i glumac koji se nalazi iza njega. Primjer takve postave možemo vidjeti u predstavi „Posljednji ljetni cvijet“, gdje dobro nategnuti til i rasvjeta stvaraju iluziju da se glumica nalazi u slici.

Slika 4.5.3. Primjer tehničke izvedbe prednje projekcije na til

Slika 4.5.4. Primjer projekcije na tilu u predstavi „Posljednji ljetni cvijet“

Takav efekt projekcije ispred glumca iskorišten je u predstavi „Zlata Bartl (...)“ kada se u prvoj sceni ispred nje zatvaraju zatvorske rešetke te kada pijetao ulijeće u laboratorij. Upravo zbog toga su definirane tri zone kod rasvjete i do izražaja dolazi središnji prostor u kojemu se sva rasvjeta i realizira.

Kroz veći dio predstave, scena je klasično osvijetljena na način da su scenografija i glumci ujednačeno osvijetljeni. To nam otvara prostor da manipulacijom svjetla naglasimo određene trenutke i zbivanja na sceni, te projekcije. Primjerice, prije nego što pijetao uleti u kadar svjetla se ugase i bljesnu kako bi naglasila zvuk razbijanja prozora, a time ujedno dodatno naglašavamo zaplet. Druga uloga svjetla je izdvajanje i fokusiranje pažnje gledatelja. Kada Zlata posljednji puta izlazi iz laboratorija, prati ju reflektor kako bi naglasio taj trenutak odlaska. Istovremeno blago prigušena svjetla ostaju na pozornici kako bi se dočarao taj moment da ona ostavlja svoje znanje i laboratorij mladima koji će nastaviti njezin rad. Takvim načinom rasvjete utječemo na psihološki moment odlaska koji ima dvojako značenje- fizički odlazak sa scene kao i odlazak nje kao znanstvenika radnika. Kod nekih dijelova scena ulogu rasvjete preuzima sama projekcija. Primjer je tako osma scena koja je prazna i uz glas naratora jedino projekcija dočarava zbivanja. Također, postoje dijelovi gdje se svjetlo i projekcija nadopunjuju, kao što je izmjena dana i noći. Svjetlo daje naglasak noći tako da se priguši, što se događa neprimjetno i istovremeno kada i pretapanje dana u noć.

Slično kao i kod knjige snimanja za projekcije, za rasvjetu je također ispisan koncept po scenama i ključnim trenucima unutar istih. Kasnije je taj koncept uvršten i u dramski tekst.

4.5.1. Koncept rasvjete

Scena 1

Na pozornici je mrak, kako narator počinje govoriti prvo se pali reflektor koji osvijetli rund binu, a zatim se polako pale ostala svjetla dok scena nije ujednačeno osvjetljena.

Narator: "... Njeno znanje, mašta i predanost, koštali su je strašnih događaja koji su uslijedili."

- u trenu kada narator kaže „uslijedili“ nastaje mrak, rund bina se okreće i svjetla se ponovo pale.

Narator: "...Okovana snijegom ali i svojom bolešću, utjehu pronalazi u knjigama ali i oglasima za posao, posao koji će njoj ali i njenom narodu koji će je prihvatiti, zauvijek promijeniti život."

- kod ove rečenice svjetlo se polako gasi a kada narator kaže „život“ potpuno se ugase.

Scena 2

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu.

Zlata Bartl ulazi u Podravku i svjetla se polako gase.

Scena 3

Pale se svjetla, rasvjeta je ujednačena.

Kako se projekcija mijenja tako i svjetlo odgovara. Kada je na projekciji dan svjetlo je ujednačeno, a kada je noć onda se svjetlo lagano priguši (atmosfera).

Kada Zlata dobije sastojke i počne raditi s njima, svjetlo se polako gasi i ostaje samo jedan reflektor koji osvjetljava nju (spot light).

Narator: "... : I tako je Zlata Bartl osmislila Podravka juhe iz vrećice za koje je izjavila da „ništa nisu valjale“."

- Na riječi „ništa nisu valjale“ svjetlo se gasi.

Scena 4

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu.
Kako čujemo zvuk fotoaparata, tako tehničari bljesnu sa reflektorom.
Sa završetkom projekcije svjetla se polako gase.

Scena 5

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu, noć je na projekciji pa si lagano prigušena.

Narator: "... Ono, što se dogodilo upravo sad!"

- Na riječi upravo sad gase se svjetla i reflektori naprave bljesak kako se čuje zvuk razbijanja stakla. Nakon bljeska, svjetla su ponovo ujednačena.

Projekcija prikaže veliku žarulju i zrake i svjetla se ugase, a zatim i projekcija.

Scena 6

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu.
Ponovo rasvjeta prati projekciju, kako dolazi noć svjetla se prigušuju.
Narator završava tekst i glumci i dalje gestikuliraju, polako se gase svjetla.

Scena 7

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu.
Čuje se zvuk bljeska fotoaparata i tehničari imitiraju bljeskove svjetlom. Cijelo to vrijeme rasvjeta je ujednačena

Narator: "... A to jedno sveprisutne je jedino što je i zanimalo- «Što je točno VEGETA 40 i koji je to njen tajni sastojak».

- Sa zadnjom rečenicom naratora svjetla se polako gase.

Scena 8

Rasvjeta je isključena, svjetlo daje projekcija na platnu.

Scena 9

Svjetla se pale i ujednačeno osvjetljavaju scenu.
Kada se Zlata dignu i odmakne od aparature, svjetla se priguše i upali se reflektor koji ju prati kako odlazi sa scene.

Kada ona ode nestane i svjetlo reflektora. Prigušena svjetla ostaju sve dok narator ne završi sa svojim tekstom i onda se polako ugase.

Scena 10

Pale se svjetla, pomalo su tmurna ujednačena ali siva. Svjetla prate projekciju izmjenu dana i noći.

Narator: "...Ono što je ostavila iza sebe temelj je i primjer svim budućim mladim istraživačima, sanjarima, misliocima, filozofima; svim mladim nadama, da krenu i pretvore svoje snove i maštu u djela. ...Jer, tko će ako ne Vi!"

- Kakao narator dolazi do zadnjih rečenica, svjetla se polako gase i skroz ugase kod riječi "i maštu i djela". Projekcija u isto vrijeme prelazi iz pisma koja padaju u natpis "Zlata Bartl" i ostaje nakon što narator izgovori "Jer, tko će ako ne Vi!".

Kraj.

5. Realizacija projekta

Projekt je realiziran u obliku *stop motion* animiranog filma. Film ne prikazuje cijelu predstavu, već izdvaja najbitnije trenutke u dramaturškom tekstu te vizualizaciji putem projekcija. Sadrži svih deset činova i kompletnu scenografiju i kostimografiju kolegice Lee Kukmanović. Glumce mijenjaju lutke izrađene od žice i plastelina, a cjelokupna maketa sa svim elementima izrađena je u mjerilu 1:12,5.

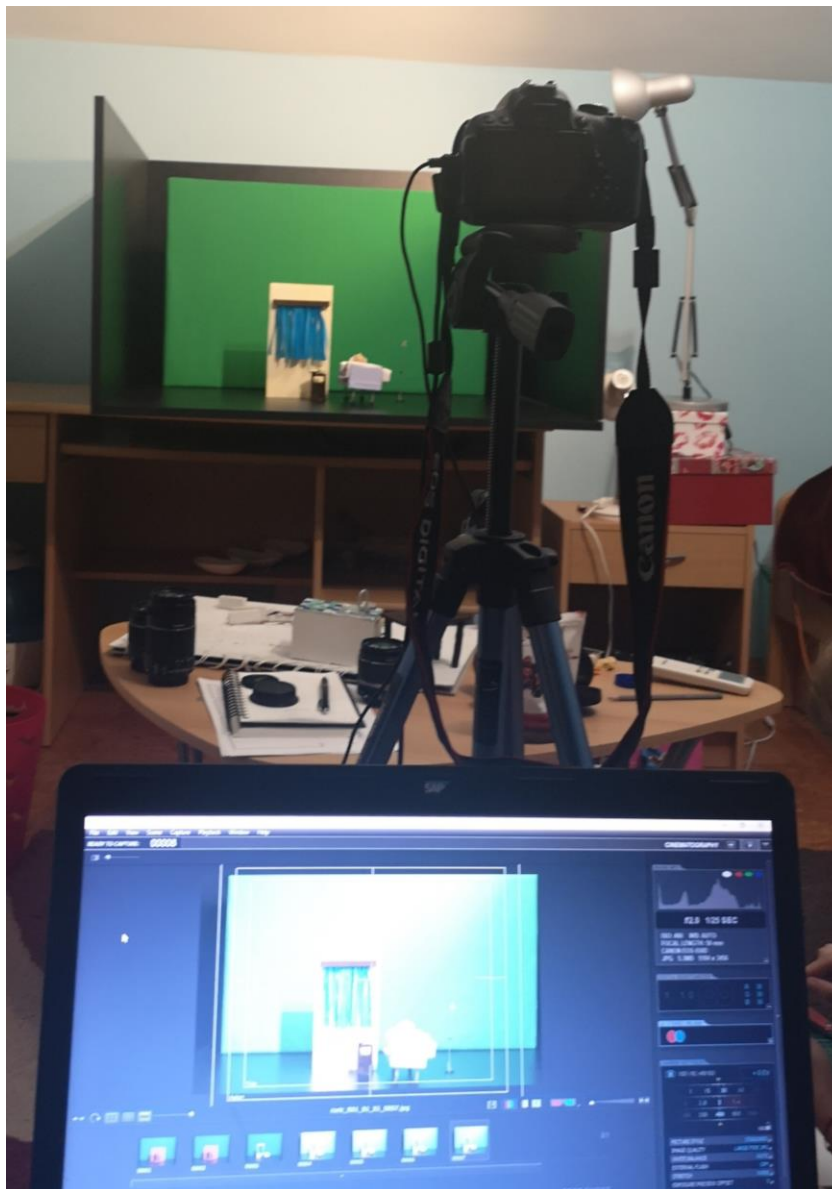
Osim same scene, za izradu *stop motion* animacije bila je potrebna postava kamere, svjetla te povezanost s kompjuterom na kojem je sniman video. Korištena je kamera Canon EOS 650D, koja je fiksirana na stativu kako se u animaciji ne bi dogodio neželjeni pomak. Za rasvjetu je korišteno obično kućno svjetlo i stolna lampa, boja rasvjete je morala biti što neutralnija kako ne bi obojala scenografiju, a njezina intenzivnost dodatno je manipulirani u postprodukciji.

Kako bi se lakše snimila sekvenca slika, kamera je u *real time-u* spojena na laptop, a korišten je program Dragonframe. Program nam omogućuje i manipuliranje svim postavkama kamere (ISO, ekspozicija, brzina zatvarača, F broj...) kako ne bi tokom izmjene postavki pomaknuli kameru. Također nam daje i *preview* kako se slike jedna na drugu slažu, što olakšava manipulaciju pokreta lutaka na sceni.

Za potrebe snimanja bijelo platno iz scenografije presvučeno je u zelenu boju kako bi lakše izveli postupak *colour* korekcije. Tim postupkom u video montaži možemo maknuti cijelo područje platna vidljivo kameri i umetnuti odgovarajuću projekciju bez da oduzmemo od ostatka slike. Izuzetno je bitno da se boja ne poklapa s bojama na sceni, jer bi to dovelo do neželjenog nestajanja dijela scene.

Slika 5.0. Snimanje stop-motion animacije pomoću Dragonframe programa

Slika 5.1. Cjelokupna postava za snimanje stop animacije

Slika 5.2. Micanje green screna i montiranje projekcija

S obzirom na to da je stvarno vrijeme trajanja ove predstave i naracije puno duže nego prikaz *stop animacije*, a istovremeno naracija izuzetno bitan segment, bilo je potrebno prilagoditi ju i uvesti u *stop motion* animaciju. Skraćivanje tako složene te zaokružene naracije nije bilo moguće, a da ona ne izgubi na svojoj vrijednosti i značenju. Stoga, umjesto snimljene naracije u animaciju su uvedeni tekstualni kadrovi koji po uzoru na nijemi film približavaju radnju.

6. Zaključak

Prvenstveno, ono što moram istaknut jest da je najvažniji dio kod ove vrste projekta suradnja i komunikacija. Osobito kada se radi o mediju koji je toliko kompleksan kao što je kazalište, gdje se različiti elementi i vizije ljudi koji rade na njemu moraju stopiti u jedinstveno pripovijedanje priče. Upravo suradnja kolegice Lee Kukmanović i mene, poštivanje ideja, otvorenost prema promjenama te timski rad ovaj je projekt učinilo uspješnim.

Kada gledamo tehničku stranu realizacije, ona je izuzetno kompleksna. Cijeli proces, od dramskog teksta do predstave, je traženje balansa kako bi priča bila zaokružena. Svi elementi (scenografija, narator, glumci, kostimografija, projekcije, rasvjeta...) moraju biti usklađeni kako bi iluzija funkcionirala, a projekt bio uspješan.

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, EMA MATICA (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom KAZALIŠNI PROJEKT: "ZLATA BARTL: ŽENA KOJA JE OTKRILA VEGETU" (upisati naslov) te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:

(upisati ime i prezime)

EMA MATICA Ema Matić
(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, EMA MATICA (ime i prezime) neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom KAZALIŠNI PROJEKT: "ZLATA BARTL: ŽENA KOJA JE OTKRILA VEGETU" (upisati naslov) čiji sam autor/ica.

Student/ica:

(upisati ime i prezime)

EMA MATICA Ema Matić
(vlastoručni potpis)

7. Literatura

- Knjige:

- [1] Chinese Shadow Theatre: History, Popular Religion, and Women Warriors; Fan Pen Li Chin – Bibliotheque nationale du Quebec, Kanada, 2007.
- [2] Časopis Podravka, br. 1356, B. Fabijanec, 14.11.1996.
- [3] Časopis Podravka, br. 908, Branko Kučan, 17.9.1987.
- [4] Uvod u kazališnu rasvjetu, Aleksandar Mondecar, Tiskara Trešnja, Zagreb 2000.
- [5] Podravka industrijska baština Galerija Koprivnica 9.11. - 9.12.2018., nakladnik Muzej grada Koprivnice, tisak: tiskarna Rihtarić, Koprivnica, 2018
- [6] Podravski zbornik 34/2008., nakladnik: Muzej grada Koprivnice, tisak: Baltazar, Koprivnica, 2008.
- [7] Podravski zbornik 40/2014., nakladnik: Muzej grada Koprivnice, tisak: Baltazar, Koprivnica, 2014.

- Internet izvori

<https://journal.animationstudies.org/beatriz-herrera-zornoza-dot-animation-in-theatre-for-children/>
dostupno 20.8.2019.

http://scenicandlighting.com/rental_media/rental-media-for-shrek-the-musical/
dostupno 20.8.2019

<http://blog.rosebrand.com/post/2015/07/01/How-To-Use-Variou-Netting-and-Gauze-Fabrics-in-Scenic-Design>
dostupno 20.8.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=V2JakQ8dZB8>
dostupno 20.8.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=InrwJlaINKw>
dostupno 20.8.2019

<https://www.pinterest.com/bettyhey/animation-theatre-and-performance/>
dostupno 20.8.2019

<https://www.britannica.com/biography/Winsor-McCay>
dostupno 20.8.2019.

<http://articles.triplewidemedia.com/projected-theatrical-set-or-digital-backdrop/>
dostupno 20.8.2019.

- Popis slika

2.1

<https://www.chineseshadowpuppetry.com/western-china>

2.3

<https://www.deviantart.com/morteneng21/art/Winsor-McCay-Gertie-the-Dinosaur-432996154>

2.4

<https://journal.animationstudies.org/beatriz-herraiz-zornoza-dot-animation-in-theatre-for-children/>

4.4.4

https://www.sesnic.com/DENI_2/Posljednji_ljetni_cvijet,_Muzicki_Biennale_Zagreb_-_Opera_SNP_Novi_Sad,_28.03.2013.html

- Ostale slike autorsko su djelo

8. Prilozi

- DVD